

Библиотека "СРБОЛУБ МИТЊ"

О СРК 821.133.1

ШАТОБРИЈАН Ф.

Атала

000036135

COBISS

Мало Црнине

36135

COBISS

Бр. 827

А Т А Л А

РОМАН

ОД

ШАТОБРИЈАНА

с француског превео

Д. Јеврић

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
БЕОГРАД

ПАНЧЕВО 1882.

НАКЛАДА КЊИЖАРЕ БРАТЕ ЈОВАНОВИЋА.

36135

Штампарија браће Јовановића у Панчеву.

У В О Д.

Француска је имала некада пространу државу у Саверној Америци, која се простирала од Лабрадора до Флориде, и од обала атлантског океана до најудаљенијих језера горње Канаде. Четири велике реке, које у једним и истим планинама извиру, просецаде су ове неизмерне просторије. Река св. Лаврентија, која се на истоку губи у залив истога имена; Западна река, која своје воде носи у непознато море; река Бурбон, која тече од југа према северу, и утиче у залив Худзонски; и напоследку Мисисипи, што од севера према југу утиче у залив Мехички.

Ова последња река, у току од више него хиљаду миља, натапа леп предео, који становници Сједињених држава називају «Нови рај», а ком су французи дали мило име «Луизијана». Хиљадама других река, све саме притоцице Мисисипа, ђубре га својим шљингом и оплођавају својим водама. Кад све те реке нарасту од зимских киша, када холујине поизваљују читаве шуме, изваљена др-

ва скотрљају се до самог извора. Тада их талог сједини, лијане повежу, а биље, које ту своје жиле пушта, утврди их још већма. Узбуркани таласи потеряју их даље, те тако доплове до Мисисипа. Кад их се ова река дочепа, јури их до залива Мехичког, разбије их о пешчане прудове, те тиме умножи број својих ушћа. Кад кад подигне Мисисипи своју хуку, текући испод планина, и разлије своје воде околу шума и пирамида над гробовима индијанским. Он је Нил ове пустиње. Пријатност у призорима природе је свагда скопчана са дивотом. Докле средњи брзац тера према мору изваљене јеле и храстове, видиш на побочнима, како поред обала искачу пловећа острова од пистије и локвања, цветови им се уздижу као мале заставе. Зелене гује, модре чапље, ружичасти фламани, млади крокодили навезли се као путници на тај брод од цвећа, те ова насебина, разапевши своја златна јадра, пристане полагано у каквој сакривеној луци реке.

И једна и друга обала Мисисипа представљају најчудноватију слику. На западној обали пружају се у недоглед саване (ливаде). Зелени им вали изгледају у даљини, као да се пењу у небеса, где их нестаје.

У тим бескрајним пустарама видиш, како насумце тумарају три до четири хиљаде дивљих бивола. Кад кад доплива и по који мотори амерички во на које острово Мисисипа, да се ту у високој трави одмори. По његовој глави са два рога, по седишту блатавој му бради, држао би га чисто човек за воденог бога, који задовољно баца поглед на величину својих таласа и на дивљу обилатност својих обала.

Такав је приказ на западној обала; али је друкчији на противној, те стоји са првом у чудноватој противности. Висећи над водом, груписани по стенама и брдима, растркана по долинама измешала се дрва од сваковрне форме, разнога мириса и свакојаке боје, урасла једно у друго, те се подижу до висина, до којих око не може да допре. Дивље лозе, црвени јасмин, горка јабука испреплетали се на подножју овога дрвећа, успузали се на гране, а одатле по границама, па се спустиле са јавора на брест, са бреста на дивље руже, правећи хиљадама пећина, хиљадама сводова, хиљадама дворана. Често се тај бршљан, блудећи од дрвета до дрвета, пребаци преко каквог рукавца од реке, те удара преко овога мостове од самога цвећа. По сред ових дебелих

грмова подиже танка мањолија своју укочену главу. Својим широким, белим цветом надвишује она целу шуму, и осим палме, која лако лелуја своје зелене гране, нема другога такмаца.

Силне животиње, што је рука створитеља поставила у ове пустиње, распростиру овде највећу живост и веселост, и очаравају целу ову пустињу. Са најудаљенијих улазака видиш од вињага опијене медведе, како посрћу по грању брестовом, видиш јелене, како се купају у језеру, црне веверице, како се сиграју у лиснатом шипрагу, видиш тиде пркоснице, вирђинске голубове, како слећу на ледину, која се сва румени од јагода; зелени папагаји са жутом главом, пурпурни пузавци, као ватра црвени кардинали пузају около дрвећа на врхове ципреса; колибре се шарене на флоридском јасмину, а змије тићарице сикћу са врхова дрвећа, љуљајући се на њему као лијане. Докле с оне стране реке влада мир и тишина, дотле је на против овде највећа живост и жагор. Чујеш кљуцање тичијих кљунова о храстова дебла, пуцкарање грања испод ногу животиња, што ходају, пасу или разбијају зубима коштице од воћа; жуборење таласа; тихи уздисаји, потмула рика, умилно гучање, испуњавају ове пустиње не-

ком пријатном а уједно дивљом хармонијом.

Али кад пирне ветрић са морске обале, те оживи пустињу, заљуља ова гипка тела, измеша мноштво боја, белу, плаву, зелену и румену, па све те боје уједно смеша и цео жагор сједини, тада се чује из унутарњости шума такво брујање, погледу ти се указују такве ствари, да бих узалуд и покушао, да то опишем онима, који нису још никада пролазили кроз ове прастаре пределе.

Кад су отац Маркет и несрећни Ласаа пронашли Мисисипи, први французи, који се настанише у Билокси и Новом Орлеану, склопише савез са начезима, једним индијанским племеном, чија је моћ у овим пределима била страховита. У потоње време свађе и суревњивост окаљаше крвљу ову гостољубиву земљу.

Међу овим дивљацима беше један старац, именом Шактас ¹⁾, који по својој старости, по својој мудрости и познавању света беше патријарх и сама љубав ове пустиње. Као сви људи, тако је и он врлину платио својом несрећом. Не само да беху

¹⁾ Ласаа глас.

његовим невољама испуњене шуме Новог света, него их је он пренео и на обале Француске. Грозном неправдом беше осуђен на галије у Марсељ, Кад га пусте на слободу и представе Лудвику XIV., дружио се је са највећим људима онога доба, присуствовао је свечаностима у Верзаљу, гледао је Расинове трагедије, слушао је Босијетова надгробна слова, једном речју, овај дивљак је гледао друштво у свој сјајности његовој.

Много година, од како се повратио био у крило своје отаџбине, живео је Шактас у миру. Али му је небо скупо продало ову своју милост. Старац је ослепио. Млада једна девојка пратила га је по брежуљцима Мисисина, као што је Антигона водила Едина по Китерону, или Малвина Осијана по стенама Морвена.

У преко свима небројеним неправдама, које је Шактас претрпео од Француза, он их је ипак љубио. Свагда се опомињао Фенелона, чији је гост био, и желео је да узмогне ма какву услугу да учини земљацима тога честитог човека. Пружила му се за то угодна прилика.

Године 1725. дође у Лујисијану један Француз, именом Рене, кога су страсти и несрећни случајеви гонили. Шловећи уз реку

Мисисипи, доспе до начеза, где замоли, да га приме за војника свога племена. Шактас га испита, те кад увиди, да је постојан у својој намери, посини га, и даде му за жену једну индијанку, по имену Селута. Кратко време после ове женидбе спремаху се дивљаци у лов на дабре. По савету Сашема ¹⁾ буде Шактас, премда слеп, одређен, да буде вођ томе подuzeћу, и то из поштовања, које су му одавала индијанска племена.

Сад се започну молитве и постови. Мађијоници тумаче снове; запитају Манитве, ²⁾ приносе жртве од дувана, пале језике од јелена, испитују, да ли на пламену цврче, да тим дознаду вољу Духова, а када поједе свету вашку, онда отпућују. И Рене је с њима. Помоћу противне струје отплове чунови уз Мисисипи, и уђу у корито Охија. Јесен је. Дивне пустиње Кентукија рашириле се пред зачуђеним очима младога француза.

Једне ноћи, спрам месечине, кад су сви начези у дну својих чунова поспали били, и кад је ова индијанска флота са разапетим јадрима од кожа дивљих зверова летела ис-

¹⁾ Старешине.

²⁾ Кућевни богови; обично осушена гуја или друга која животиња.

пред лаког поветарца, Рене, оставши сам са Шактасом, замоли овога, да му приповеди своја збитија. Старац на то пристане, и седећи с њим на стражњем делу чуна, започе овако :

(ПРИПОВЕТКА)

Чудновата је то судбина, мој сине, која је нас двојицу саставила. Ја у теби гледам изображена човека, који се учинио дивљаком; ти пак видиш у мени дивљака, кога је велики Дух, не знам на коју цел, изобразити хтео. Ми смо обојица ступили у овај живот на два противположена краја света. Ти дође, да се на мом месту одморим, а ја сам опет био на твојем, и тако смо морали имати обојица разне назоре о предметима. Који је од нас двојице при тој промени положаја више добио или изгубио, ја или ти, то ће само Духови знати, од којих онај, који је најмање учен, има више мудрости него сви људи заједно.

Идућега цветног месеца биће седам пута десет снегова и три снега више, како ме је мати родила на обалама Мисисипа. Шпаньолци се беху од скоро настанили на оба-

лама залива Пензаколе, али још ниједан «бели» није живео у Лујисијани. Ја сам тек бројао седамнаест опадања лишћа, кад сам са својим оцем, јунаком Уталисијем, пошао против мискогула, једног силног племена Флориде. Ми се сјединимо са шпањолцима, нашим савезницима, и битка се догоди на обалама једне притоцице реке Мобиле. Арескуји ¹⁾ и Маниту не бежу нам наклоњени. Непријатељи одрже победу. Мој отац изгуби живот. Бранећи њега задобијем и ја три ране. Ох! зашто тада не сиђох у пределе душа! Бар бих избегао био све невоље, које ме на земљи очекиваху! Али су Духови друкчије наредили. Мене однесу бегунци у Св. Августин.

У овој вароши, коју су шпањолци наново били подигли, ја бејех у опасности, да ме одведу у мекичке рудокопе; али ми један стари кастилијанац, именом Лопес, из сажаљења према мојој младости и простосрдачности понуди приточиште, и представи ме својој сестри, с којом је без супруге овде живео. Обоје ме јако заволе. Обучаваху ме са највећом брижљивошћу; дадоше ми од сваке врсте учитеља. По што проведем тридесет месеца у Св. Августину, изгубим са свим вољу на варошки живот. На очиглед сам ве-

¹⁾ Бог рата.

нуо. Кад кад бих непомично стајао по читаве сате, гледајући врхове шума; кад кад би ме нашли где седим на обали какве реке, коју бих сам тужно посматрао како тече. Представљао сам си оне шуме, кроз које је ова вода протицала; и тада би ми била сва душа моја у пустињи.

Не могући више жељи одолети, да се не повратим у пустињу, изађем једнога јутра пред Лопеса, обучен у своје дивљачко одело, држећи уједној руци лук и стреле, а у другој јевропско одело, које сам при себи имао. Ја их повратим моме племенитом заштитнику, клекнувши предањ и лијући потоком сузе. Сам сам себе ружио најгорим именима; казах му, да сам неблагодаран, «али напо-слетку, оче мој,» рекох му, «ти ето и сâм видиш, да ћу ја умрети, ако се на ново не вратим у живот индијански.»

Лопес се зачуди и хтеде, да ме одврати од моје намере. Представљаше ми опасности, које ми предстоје; и којима ћу се изложити, ако на ново паднем у руке мискогула. Али кад виде, да сам се одважио све учинити, рече ми плачући и грлећи ме:

«Иди, дете природе; врати се наново у ону независност човечанску, које Лопес не ће да ти ускрати. Да сам и сâм млађи, ја бих

те пратио у пустињу, где и ја имам слатких успомена, па бих те сам повратио у наручја твоје матере. Кад будеш у твојим шумама, помисли кадгод на старог шпањолца, који те је гостољубно примио, и опомени се, да те прво твоје искуство, које си учинио на људском срцу, томе учи, да љубиш своје ближње.»

Лопес заврши молитвом хришћанском богу, чију веру ја не хтедох примити, и тако се јецајући растадосмо.

Нисам дуго чекао на казан за моју неблагодарност. Због тога што не познавах путова, заблудим у шумама, те ме ухвати једно одељење мискогула и симинола, као што ми Лопес беше предсказао. Познадоше ме по мом оделу и по перју, које ми је красило главу да припадам наческом племену. Окују ме, али ради моје младости врло слабо. Симаган, поглавица овога одељења, хтеде да сазна моје име. Ја му одговорих :

«Ја се зовем Шактас, син Уталисија, сина Мискуа, који су више од стотине глава одерали јунацима мискогулским.»

Симаган ми на то рече: «Шактасе, сине Уталисијев, сина Мискуа, радуј се! Ти ћеш бити спаљен у великом селу.»

«Тако ваља!» одговорих и запевах моју самртну песму.

Премда бејаш заробљен, ипак се не могах уздржати првих дана, а да се не дивим мојим непријатељима. Мискогул, а особито његов савезник симинол, беше пун веселости, љубави и задовољства, ход му беше лаган, предусретљивост отворена и ведра; он говораше много и брзо, језик му је хармоничан и лаган. Ни сама старост не могаше Сашемима одузети ту пријатну простоту. Као што старе тице наших шума, тако и они још увек мешају своје старе песме са новим песмама свога младог потомства.

Жене, које су пратиле војску, указаше ми због моје младости, нежно саучешће и љубазно љубопитство. Питаху ме о мојој матери, о првим данима мога живота. Хтедоше дознати, да ли су ми колевку од маховине вешали о цветне јаворове гране; да ли ју је љуљао поветарац поред гњезда малих тичица.

Беше ти ту хиљаду питања о стању мога срца. Питаху ме, да ли сам у мојим сновида видео белу кошуту, и да ли су ми дрва тајне долине саветовала, да љубим. Ја одговорих простосрдачно матерама, девојкама и женама:

«Ви сте грације дана,» рекох им; «а ноћ вас љуби као росу. Човек излази из вашег крила, да се обеси о ваше груди и ваше усне. Ви говорите бајне речи, које успављују болове. Ето! то ми је казала она, што ме је родила на овај свет, а која ме никад више видети не ће; још ми је казала, да су цуре тајанствено цвеће, које се налази на усамљеним местима.»

Ове се похвале јако допадоше женама. Обасуше ме свакојаким даровима. Донесоше ми некмеза од ораја, шећера од јавора, колача од кукуруза, шунке од медведа, кожа од добра, шкољака, да се накитим, и маховине за моју постељу. Певале су са мношћом и смејале се, за тим су плакале при помисли, да ћу да будем спаљен.

Једне ноћи, кад се мискогули утаборише украј једне шуме, ја сам седео поред ватре са ловцем, што беше одређен, да ме чува. Наједанпут зачујем на трави шуштање хаљине и једна полу увијена женска седе поред мене. Сузе су јој цуриле испод већа, а при светлости од ватре опазих, где јој се на грудима блиста мали златан крстић. Беше изванредно лепа. Видео сам јој на лицу нешто смернога и страшнога, а дражи јој беху неодољиве. Томе се удружила још и не-

жна умиљатост. Изванредна осетљивост са дубоком сетом вирише јој из очију; осмејак јој беше пун баја.

Помислих, да ће то бити девојка последње љубави, коју шаљу заробљеницима, да му осладе гроб. У том уверењу рекох јој збуњено и муцајући, али не из страха од гломаче:

«Девојко! ти си достојна прве љубави; ти ниси рођена за последњу. Осећаји срца, које ће скорим престати да куца, рђаво би одговарали твојим осећајима. Како би се могла спојити смрт са животом. Та ти би ми учинила, да сувише жалим за животом. Нека други буде срећнији од мене, и нека други загрљаји споје слабу лијану са крепким храстом!»

«Ја нисам девица последње љубави,» рече ми млада цура. «Јеси ли ти хришћанин?» Ја јој одговорих; да нисам изневерио Духове моје колебе.

При тим речима индијанка учини незадовољан покрет, па ми рече:

«Ја те сажаљевам, што си само сажаљења достојан идолопоклоник. Мене је моја мати васпитала у хришћанској вери. Ја се зовем Атала, кћи Симагана са златним гривнама, поглавице овог одељења. Сад ће-

мо се повратити у Апалашиклу, где ћеш бити спаљен.

После ових речи Атала се подиже и удали.

Ту мораде Шактас прекинути своју приповетку. Силне успомене стегнуше му срце; угашене очи облише му сузама увенуде образе. Тако се показују и два у унутарњости земље сакривена извора, кад им вода процури кроз стење.

«О сине!» започе опет, «ти видиш, да је Шактас врло мало паметан, при свој разгласеној му мудрости. Ах! драго дете моје, ако људи и не могу више видети, могу бар још плакати.»

«Прође виши дана. Ђерка Симаганова долазила је свако вече к мени на разговор. Сан је бежао са мојих очију. Атала беше већ у мом срцу као успомена на гробове мојих отаца.»

Седамнаести дан нашега хода, около онога доба, кад ефемера ¹⁾ обично излеће из воде, уђосмо у велику савану Алашија. Ова је окружена брежуљцима, који као да један од другог беже, и који уздижући се степенасто под облаке, носе на себи разно дрвље, ко-

¹⁾ Ми кажемо и. пр. цвета Сава
Атала.

палово, лимуново, мањолијино, храстово. Поглавица даде знак, да смо стигли на место, и све се одељење утабори на подножју брежуљка. Мене наместише мало даље код једног од оних природних студенаца, који су у Флориди тако јако познати. Везаше ме за једно дрво. Један је војник стражарио нестрпељиво код мене.

Тек што сам неколико магновења овде пробавио, кад се Атала указа на извору испод амброва дрвета.

«Ловче!» рече мискогулском војнику, «ако хоћеш да уловиш срндаћа, а ти иди; ја ћу чувати роба.»

На ове речи вођине ћерке скочи војник радосно, стрча се са брежуљка, те појури у долину.

Чудновато протусловље срца човечијег! Ја, који сам толико желео, да искажем тајну срца мога оној, коју сам већ љубио као јарко сунце; постадох сада збуњен и уплашен; чисто бих волео да ме је когод бацио крокодилу у студенцу, него што сам сада сам остао с Аталом. Ћерка пустиње беше такођер збуњена, као и њен роб. Неко смо време обоје ћутали. Беније најсрећније љубави одузе нам говор. Напоследку усили се Атала и рече:

«Јуначе! Ти си врло слабо везан, можеш лако утећи.»

При тим речима ослободих се и ја, те рекох:

«Слабо везан, девојко...!» Даље не могах ни речи прословити.

Атала постаја неколико тренутака, пак онда рече:

«Бежи!»

Она ме одреши. Ја зграбим конопац, метнем га силом у руке туђинској девојци, и на-
терам је да склопи около њега своје лепе прсте.

«Узми га натраг,» рекох јој.

«Безумниче!» рече Атала узбуђеним гласом. «Несрећниче, зар ти не знаш, да ћеш бити спаљен? Шта ти мислиш? Знај, да сам ја кћи страховитог Сашема.»

«Било је некада време,» рекох јој са сузним очима, «кад је и мене моја мајка посила на леђи у дабровој кожи. И мој је отац имао лепу колебу; а сада блудим без отачаства. Кад ме више не буде, не ће се наћи никакав пријатељ, да баци мало траве на моје мртво тело. За лешину несрећног туђинца нико не мари.»

Ове речи растужише Аталу. Сузе јој потекоше у извор.

«Ах!» рекох јој живо,» кад би твоје срце тако говорило као моје! Зар није пустиња слободна? Зар шуме немају довољно уточишта, где би се могли сакрити? Зар деци пустиње тако много треба, да буду срећна? О девојко, лепша од првога сна љубави! О, мила моја! Бежи са мном!»

То беху моје речи. Атала ми одговори нежним гласом:

«Млади пријатељу! Ти си научно разговоре белих људи. Лако је оманути јадну индијанку.»

«Шта?» рекох. Ти ме називаш својим младим пријатељем? Ах, кад би кукавни роб...»

«Па добро!», рече она, нагнувши се над-а-ме, «кукавни роб...!»

«Нека га један пољубац увери о твојој верности,» одговорих јој ватрено.

Атала саслуша моју молбу. Као младо јеленче, кад се прилепи на румену лијану, коју је својим нежним језиком на обронку брега дохватило, тако се прилепише моје усне за уснице моје миле Атале.

«Ах сине! Жалост и радост брзо једна за другом долазе. Ко ли је могао и помислити, да ће онај исти тренутак, кад ми је Атала прву залогу своје љубави дала, уни-

штити све моје наде? Седа главо старога Шактаса! Како си се зачудила, кад ћерка Сашемова ове речи изговори:

«Лепи робе! Ја сам будаласто попустила твојој жељи. Али куда ће нас одвести ова љубав? Моја ме вера дели од тебе за навек.... О, мајко моја! Шта си учинила...?»

На једанпут ућута Атала, и прећута не знам какву злосрећну тајну, која јој већ беше на језику. Те ме речи бацише у очајање.

«Добро!» рекох јој; «и ја ћу бити тако исто свиреп, као и ти. Ја не ћу да бежим. Ти ћеш ме гледати у пламену; ти ћеш слушати, како моје месо цврчи на ватри, и ти ћеш бити пуно весела.

Атала ме узе за руке.

«Кукавни, млади идолопоклонице!» проговори она. «Мене је заиста жао. Ти, дакле, хоћеш да ти исплачем све моје срце? Штета, што не могу с тобом да бежим! Несрећна беше утроба твоје матере, Атало! Зашто се не бациш у чељусти крокодилу овога извора?»

У истом тренутку, о заласку сунца, зачу се рика крокодила.

«Бежимо одавде,» рече Атала.

Ја поведем са собом ћерку Симаганову до подножја брежуљака, који су овде правили као неке зелене заливе, пружајући своја предгорја у савану. У пустињи беше све мирно и дивотно. Рода је клепетала на свом гњезду; шума се разлегала од пућпурикања препелица, звиждања папагаја, рикања бивола и хрзања симиолских коња.

Наша шетња беше скоро нема. Ја сам ишао поред Атале; она још држаше крај од ужета, који сам јој силом у руке метнуо. Кад и кад плакасмо, кад и кад покушасмо, да се насмешимо. Час бацисмо поглед на небо, час га упресмо у земљу; слушасмо ти-чије певање, показивасмо на залазеће сунце; нежан стисак руке, груди час узбуђене, час мирне; имена Шактас и Атала нежно изговарана.... О! Прва љубавна шетња! Мора да ти је успомена одвећ силна, кад после толико несрећних година још узбуђујеш срце старог Шактаса. Како су непоњатни смртни људи, које страсти покрећу! Тек што оставих племенитог Лопеса, тек што се изложих свима опасностима, само да будем слободан; кад ми у једном магновењу ока поглед једне жене измени све моје наклоности, све моје одлуке и све моје мисли. Заборавих на моје отачаство, на моју мајку, коле-

бу и ужасну смрт, што ми предстојаше; ја постадох равнодушан за све, што не беше Атала; немоћан, да се уздигнем до људског разума, постадох детињаст. Без да сам ништа могао чинити, да се извучем из несреће, која ме очекује, беше скоро потребно, да се когод брине и за сâм мој сан, па и моју храну.

У залуд беше Атали, што ме је после нашег шврљања по савани на коленима молила, да је оставим. Ја јој рекох, да ћу се сам повратити у табор, ако ме она сама не усхтедне везати за моје дрво. Мораде ми повољи учинити у нади, да ће ме други пут наговорити да бежим.

Други дан после онога, кад се решила судбина мога живота, одмарасмо се у једној долини, не далеко од Кусковиле, главног места симипола. Ови индијанци уједињени са мискогулима, учинили су били савез Крика (Creek).

Око поноћи дође ми у посету ћерка земље палама. Одведе ме у једну велику јелову шуму, те ми ту обнови молбу своју да бежим. Без и једне речи узех је за руку, те присилих ту уплашену кошуту, да блуди са мном по шуми. Ноћ беше красна. Дух ваздуха тресао је своју плаву јеловим мирисом

напуњену косу. Удисасмо лаки мирис од амбре, што су га испаравали под тама-дрветом спавајући крокодили. Месец сијаше на чистом плавом небу, а бледа му светлост падаше на делујајуће се врхове шума. Не могаше се чути никаква шумња, осим неког мени непојмљивог, удаљеног милозвуча што владаше у унутарњости шумској. Рекао би човек, да дух пустиње уздише по целом простору.

Кроз дрва опазисмо једног младог човека, који, држећи у руци буктињу, изгледаше као ђеније пролећа, кад пролази кроз шуме, да оживи природу. Беше то љубазник, који је пошао колеби своје драге, да се извести о својој судбини. Ако девојка угаси буктињу, то је знак, да прима понуђени јој брачни дар; ако пак покрије своје лице, а не угаси буктиње, онда одбија младожењу. Млади војник идући кроз мрак, певао је полугласно :

«Ја ћу се пожурити испред корачаја белог дана на врх брежуљка, да нађем моју усамљену голубицу међу шумским храстовима. Везао сам јој на врат ђердан од порцулана; на њему су три црвене шкољке, знак моје љубави, три љубичасте, знак моје бриге и три плаве, знак мога надања. *«Мила»*

има очи као у ласице, и меку косу као њива засејана пиринџем. Уста су јој румена шкољчица бисером посута, груди су јој као два чиста јањета, рођена од једне мајке и у један дан. О! Кад би Мила угасила ову буктињу! О! Кад би усне њене распрострле чаробну тајну! Крило би јој плодом ўродило; иада отачаства висила би јој на пуним прсима њеним, а ја бих над колевком мога сина пушио лулу мира. О! Пустите ме, да се пожурим испред корачаја белогa дана на врх брежуљка, да нађем моју усамљену голубицу међу шумским храстовима.»

Тако је певао младић, а речи песме му продреше дубоко у душу моју, а Аталу обли румен. Руке нам дрхтаху једна у другој. Али нам позорност привуче други, за нас још опаснији призор. Прођосмо поред гроба, који служаше као међа између два племена. По обичају ископали су га поред пута, како би нове младе, идући на воду, могле у своје крило усисати душу невинашцета, да ју после поврате отачаству. У овај мах видесмо неколико скороудатих жена жељних материнске радости, како полуотвореним уснама хтедоше да удахну душу малогa детета, за коју мислише, да ју виде, како блуди по цветовима. По том дође права мати,

те положи на троб гротуљу кукуруза и киту љиљанова цвећа. Попрска земљу храном одојчета, седе на орошену ледину, и говораше свом сину тронутим гласом:

«Зашто да те оплакујем у твојој земљаној колевци новорођенче моје! Кад тиче на расте, мора да тражи своју храну; пак налази доста горких зрна у пустињи. Ти бар не знаш за сузе; бар твоје срце не беше изложено отровном задаху људском. Пупољак, који се осуши још у свом завоју, прелази са свим својим мирисом, као и ти, сине мој, са твојом невиношћу. Благо онима, који у колевци умру, јер нису сазнали ни зашто друго до ли за пољубце и љупке осмејке мајке своје.»

Опијени већ својом сопственом љубављу, бесмо сада са свим савладани овом сликом љубави и осећаја материнског, и као да нас је гонила по овој чаробној пустињи. Однесох Аталу на рукама у сред шуме, и казивах јој нешто, што бих сада заман тражио на мојим уснама. Јужни ветар губи од своје топлоте, кад прелази преко снежних планина. Успомена љубави у срцу једног старца изгледа као оно сунчани зраци, што се одбијају са мирне плоче месечеве, кад сунце зађе, и кад нема тишина завлада над колебама дивљака.

Ко би могао избавити Аталу? Ко би могао предупредити, да не подлегне природи? Без сумње само једино чудо! И то се чудо зби! Ђерка Симаганова припаде хришћанском богу; паде на земљу, и изговори топлу молитву, управљену на царицу анђела. Од тога тренутка сам добио особито мњење о тој вери, која у шуми, у сред свију оскудица живота могла је снабдети невољне безбројним утехама; о тој вери, која, опирајући се својом моћи свима страстима, кадра је сама да одржи победу над њима, премда им иде све у прилог, и тајанственост шума и самоћа и ћутање помрчине. Ах! Како ми божанствено изгледаше проста дивљакиња, неискусна Атала, која клечећи пред старом, изваљеном јелом, као пред каквим олтарем, стаде се молити свом богу за идолопоклоника, свога љубазника. Очи подигнуте према ноћној звезди, а од суза, вере и љубави зажарени јој образи, бежу надземаљске лепоте. Више пута помислих, да ће узлетети према небесима! више пута учини ми се, као да видимо, да силазе на зрацима месечевим и када стоје на гранама они духови, које бог хришћански шиље пустињацима, кад их к себи позове. Ја се сневеселих, јер се побојам,

да ће Атала само још кратко време на земљи боравити.

Међу тим она пролеваше толико суза, изгледаше тако несрећно, да бих скоро можда и саизводео, да се удалим; кад ал' се заори у шуми глас смрти! Четир оружана човека скочише на мене. Ушли су нам у траг. Војени поглавица издао је заповест, да нас траже. Атала, по поносу и ходу свом као каква краљица не хтеде ни речи прословити с војницима. Погледа их погледом пуним презрења и гордости, пак оде пред Симана.

Она не могаше ништа да изради за мене. Симиноли удвојише моје стражаре, умложише моје узе и удалише моју милу. После пет ноћи опазисмо Апалашиклу, која лежи на реци Шата-Иш. Одмах ме накитише венцима од цвећа, обојадисаше ми лице плавим и црвеним; провукоше ми ђинђуве кроз нос и уши; дадоше ми у руку шишикују.¹⁾ Тако украшен за губилиште уђох у Аталашиклу уз грдну вику светине. Мој живот беше већ на коцки, кад се наједанпут зачу глас труба. Мико, поглавица племена, беше наредио да се састане скупштина.

¹⁾ Свирала, налик на боцу напуњену зрневљем.

Теби су, сине, познате оне муке којима дивљаци муче своје ратне заробљенике. Хришћански мисионари, са опасношћу свога живота и са неуморном љубављу израдили су код многих племена, да се грозно спаљивање замене са доста благим ропством. Мискогули не беху још примили тај обичај, али се једна повелика странка изразила за њ. За то је Мико сазвао Сашеме, да ту важну ствар реше. И мене одведоше на место саветовања.

Недалеко од Апалашикле беше на усамљеном брежуљку разапет шатор за саветовање. Три реда ступова сачињаваху лепи строј овога округа. Ступови беху од углачане и изрецкане ципресе. Што беху ближе средини, коју обележаваше један једини ступ, биваху виши и дебљи, али мање на броју. Са врха средњег ступа пружице се траке од лике, које, прелазећи преко других ступица, покриваху шатор као каква прорешетана лепеза.

Саветници се иксеуише. Педесет старца у огртачима од даброве коже поседаше на амфитеатрално намештена седишта, која беху окренута према уласку од шатора. Поглавице седе посред њих, држећи у руци лулу мира у поле за рат обојадисану. С дес-

не стране стараца поседало је педесет старица, огрнуте у огртаче од лабудова перја. Војнички главари, са томахаваком ¹⁾ у руци и перјаницама на глави, руке и прса крвљу обојадисане, заузеле место с леве стране. На подножју средњегс тупа горела је саветничка ватра. Први мађијоник, окружен осморицом црквених чувара, одевен у дуго одело, са на глави испуњеном совуљагом, баци у ватру мирисе од копал дрвета и принесе жртву сунцу. Тај троструки ред од стараца, баба и војника, ти свећеници, тај дим од тамљана, та жртва; све то даваше овом збору импозантан изглед.

Ја сам стајао везан у сред скупштине. Кад се жртва свршила, узео реч Мико, и разјасни у кратко ствар, ради које је скупштину сазвао. Баци плави ћердан у дворану, као сведочанство о том, што је сад рекао. По том устане један Сашем од племена «Орлова», и рече:

«Оче Мико, Сашеми, старице и јунаци од четир племена: Орла, Дабра, Змије и Корњаче, не мењајмо ништа на обичајима наших стари, спалимо заробљеника, и не дајмо, да нам се срчаност разнежи. То је оби-

¹⁾ Бојна секира.

чај «белих људи», што нам се предлаже; то нас може само упропастити. Дајте ми црвени ђердан, који ће моје речи потврдити. Ја рекох!» По том баца пред скупштину црвени ђердан.

Сад се подиже једна старица и рече:

«Мој оче од племена Орлова, ти имаш лисичије лукавство и разумно размишљање корњаче. Ја бих утврдила с тобом свезу пријатељства, па да заједно усадимо дрво мира. Али изменимо обичаје наших старих у толико, у колико су шткодљиви. Треба да имамо робова, који ће нам обрађивати поља наша, и не слушајмо више јаук заробљеника, који потреса груди материнске. Ја рекох!»

Као кад се ломе морски таласи у време буре, као кад вихор у јесен баца суво лишће у вис, као кад се трска Мисисипа код напрасног потона савија и опет подиже, као кад грдан чопор јелена стане да риче у дубљини шуме; тако се био узрујао цео овај збор. Сашеми, војници, старице говоре редом или сви заједно. Интереси се укрштавају, мњења се разилазе. Скоро већ да се скупштина разиђе; али напослетку стари обичај одржа победу, и мене осудише на гломачу. По једна околност задржа моју мученичку смрт. Приближио се беше празник мртвих, или свечана даћа у покој ду-

ша. Обичај је, да се не убија ни један заробљеник док траје та свечаност. Мене предадоше строгој стражи, а без сумње су Сашеми удалили и Ћерку Симаганову, јер је ја више не видех.

Међутим долажаху гомилама племена са више од 300 миља у наоколо, да прославе празник задушница. Направише мало подаље дугачку колебу. Свака породица ископа из засебних гробница остатке својих отаца, и обесише им костуре по реду и по породици о зидове опште дворане предака. Ветар с холујином беше се подигао, шуме и водопади хујаху на пољу, а старешине различитих племена закључише међу собом над костима својих отаца уговоре мира и савезништва.

Играше се мртвачке игре, трке, лопте и боцке. Две девојке отимају се о врбов штап. Грудн и недра им се додирују, руке им лете по штапу горе доле, подижу га изнад својих глава; лене, голе им ноге укрсте се, усне им се сусретну, пријатни задај им се смеша, сагну се и помешају своју косу, погледају своје матере, пак порумене. Пљескањем руку одобравају им вештину.

Мађијоник призива Мишавуа, бога вода; приповеда о рату великога зеца против Машиманитуа, бога зла; пева о првом човеку и

Атаензици, првој жени, како су збачени с неба, што су изгубили своју невиност; како је земља обојадисана братовљевом крвљу; како је безбожно Жусека убио праведнога Тахунеарона; како се потоп излио на заповест великога Духа, како се Масу сам избавио у свом чуну од коре, како је гавран изаслан, да изнађе земљу. Певао је још о лепој Аендеји, која се повратила из предела душа па тужне и умионе песме свога мужа.

После ових игара и побожних песама спремаху се, да предаду своје претке вечитом покоју. На обалама Шата-Ише беше дивља смоковница, коју је народна побожност посветила. На том месту имале су обичај девојке прати своје рубље од лике, и вешати их о гране старог дрвета, да их ветар сапустиће осуши. Ту ископаше грдну гробницу. Изиђоше из самртничке дворане, певајући славопоје смрти. Свака породица носи неколико светих остатака. Дођу до гробнице; спусте у њу костуре и положи их једно на друго; одеде их медвеђим и дабровим кожама; носила се подиже, а по том засадише над њом «Дрво суза и сна.»

Сажаљевајмо, драги мој сине, овај свет. Они исти индијанци, чији су обичаји тако

Атала.

трогателни, оне исте жене, које су ми указивале онако нежно саучешће, искаху сада са великом виком моју мученичку смрт. Читава племена одложише свој повратак само за то, да виде, како ће један младић да претрпи грозне муке.

У некој северној долини, недалеко од великог села, беше једна ципресова и јелова шума, тако звана «Шума крви.» Тамо приспесмо кроз рушевине неких споменика, за које се не зна кад су постали, а које су дело неког сада непознатог народа. Усред те шуме простирала се једна пољана, где се жртвоваху ратни заробљеници. Тамо ме одведоше у тријумфу. Све је већ спремљено било за моју смрт. Усадише ступ Арескуја. Јеле, брестови и ципресе падаху под ударцима секира. Гломача се подиже. Гледаоци поправише седишта од грања и клада. Сваки измишља неку муку за мене. Један хоће, да ми здере кожу с лубање; други опет да ми очи сажеже усијаним гвожђем. Ја пак започнем моју самртну песму;

«Ја се не плашим мука. Ја сам одважан, о Мискогули! Ја вам пркосим! Ја вас презирем већма него жене! Мој отац, Ута-лиса, син Мискуа, пио је из лубања ваших

најбољих јунака! Не ћете ми истргнути из груди ни једног уздисаја!»

Један војник, огорчен мојом песмом, рани ме стрелом у руку. Ја му рекох: Хвала ти брате!»

При свој целатовој вредноћи ипак не могаше бити готове спреме за погубљење пре захода сунца. Запиташе свећеника. Овај не даде узнемиравати духова сени, те тако би моја смрт одложена до сутра дан. Али индијанци у својој нестрпљивости за уживањем такога призора, и да би што раније, како зора заплави, спремни били, не хтедоше ићи из «Шуме крви.» Наложеше велике ватре и започеше весела и игре. Мене положише на леђа. Ужета која су полазила од мога врата, ногу и руку, бежу везана за коље ударено у земљу. Војници полежаху преко ужета тако, да се не могох ни макнути, а да не осете. Ноћ је настала. Песме и игре престају мало по мало. Ватре бацају само још црвенкасту светлост, испред које се још види, како пролази сен гдекојег дивљака. Све посна. У колико престајаше жагор људски, у толико се подизаше у пустињи, и после брујања људског разговора, следело је фијукање ветра у шуми. Беше то час, кад се једна индијанка, која је скоро мајком пос-

тала, око поноћи иза сна трже, мислећи, да је чула врисак свога првенца, што иште од ње слатке хране.

С упртим у небо очима, куда је полумесец пловио између облака, премишљао сам о својој судбини. Атала ми се чињаше као чудовиште неблагодарности. Мене да остави у часу мога погубљења! Мене, који сам се радије жртвовао пламену, него да њу оставим! Па ипак сам осећао, да ју непрестано љубим, и да радосно за њу умирем!

У највећем задовољству има неки нагон, који нас оживљава, као нека опомена, да употребимо тај пролазни тренутак; напротив при великим јадима успављује нас неко необично тиштајуће осећање. Уморене од суза очи склапају се и против воље, те се тако благост промисла показује и у самој нашој несрећи. Ја се предадох против воље том дубоком сну, који кад и кад и несрећници уживају. Усних, да ми неко скида окове, мислих, да осећам неко олакшање, као кад нам, после јаког притиска, помоћна рука дречи узе наше. То чувство постаде тако живо, да сам морао прогледати. При светлости месечевој, чији се зрак спустио између два облачка, опазих као кроз маглу неку велику, белу слику, нагнуту над-а-ме, ко-

ја се ђутећи труђаше, да ми одреши везе. У мало што не дрекнух; ал ми једна рука, коју одмах познадох, затвори усна. Остаде још само једно уже, али се чињаше, да га је немогуће пресећи, а да не осети војник, који се целим телом пружио по њему. Атала га додирну. Војник се у полак подиже и седе. Атала се исправи и непомично загледа се уњ. Индијанац помисли, да види пред собом духа развалина. Леже на ново, зажмури и призове свога Манитуа. Конопац је расечен. Ја устанем, и пођем за својом избавитељком, која ми пружи један крај лука, а други је држала у својој руци. Али какве нас опасности још опкољаваху! Час да нагазимо ни спавајуће дивљаке, час нам довикне који стражар, а Атала одговори промењеним гласом. Деца се деру, вашке лају. Тек што изађосмо из злосрећног окола, кад се зачу у шуми неко урлање. Табор се разбуди; хиљадама ватара запламти; са свију страна трче дивљаци са буктињама. Ми се пожурисмо што боље могосмо.

Кад се указала зора на Апалашама, ми бесмо већ далеко. Колика то беше срећа за мене, кад се још једанпут нађох с Аталом у овој усамљености, с Аталом, која ми се за увек предаде! Језик ми се веза, не мо-

гох речи проговорити. Падох на колена и рекох ћери Симагановој:

«Људи су и онако врло мали; али кад их духови походе, онда баш нису ништа. Ти си мој ћеније, ти си ме погодила, па не могу пред тобом ни говорити.»

Атала ми смешећи се пружи руку.

«Ја видим,» рече, «да морам с тобом да идем, кад не ћеш без мене да бежиш. Но-ћас сам подмртила мађијоника поклонима, опила сам твоје крвнике «ватреном водом,» и морала сам живот свој за тебе на коцку да метнем, јер си и ти твој живот за мене жртвовао. Да! млади идолопоклонице,» додаде гласом, од кога ми се крв следила, «жртва за жртву.»

Атала ми преда оружје, које је понела, потом ми завије рану. Пошто ју је обрисала листом од лубенице, покваси је својим сузама.

«То је мелем,» рекох јој, «што га изливаш на моју рану.»

«Бојим се да не буде отров,» одговори она.

Затим подере вео један са својих груди, од кога направи први завој и привеже га једном свитицом своје косе.

Мамурлук, који код дивљака подуже траје, и који је за њих нека врста болести, без

сумње их је задржао првих дана, да нас не гоне. Ако су нас после и тражили, то су ваљда на западној страни чинили, држећи, да ћемо ми гледати, да се дочепамо Мисисипа; али смо ми наш пут узели према непокретној звезди, управљајући се по маховини на дрвећу. По на брзо приметисмо, да смо мало добили мојим ослобођењем. Пустинџа пуче пред нама са својом неизмерном самоћом. Шта ће да буде од нас? Без познавања шумскога живота, а скренули с правог пута, ходасмо и сами не знадосмо куда.

Често погледајући Аталу падне ми на памет она стара прича о Агару, коју ми је Лонес дао да читам, а која се догодила у пустињи Версави. Беше то одавно још у оно доба, кад су људи живели по три старости једнога хрasta. Атала ми је направила огртач од јасенове лике, јер бејаш скоро наг. Оплете им бодљама бодљивог свинчета чарапе од коже пацовске. С моје стране ја сам се опет бригнуо за њен украс. Час јој метнем на главу венац од плаветне малве, коју смо путем налазили на запуштеним индијанским гробљима; час јој опет направим ђердан од црвених бобова планинске руже, пак се онда насмешим посматрајући њену извапредну лепоту.

Кад дођемо на какву реку, ми је пребродимо на сплаву или је препливамо. Ата-ла се тада ухвати руком за моје раме, те као два селећа се лабуда прелазили смо пливајући преко ових усамљених вода. Често, кад је дању неснажна жега, потражисмо хлада под маховином кедровом. Скоро су сва дрва у Флориди, особито кедар и храст, покривена неком белом маховином, која се спушта са грања чак до земље. Кад ноћу, при светлости месечевој, опазим на голој савани усамљени дуб, обвијен оваквом одећом, мислиш да видиш какву сабласт, што вуче за собом свој дугачки покров. Но и обдан је ова појава не мање чаробна. Повешали се по тој маховини силни лептири, сјајне мушице, колибре, зелени папагаји, смрдовране, те изгледају као вез на белој вуни, на коју је европски вештак навезао мношину светлећих насекома и птица. Ту у хладовини одмарамо се под тим пријатним заклонима, које је велики Дух приправио за путнике. Али када се ветар спусти с неба, па заљуља грдни кедар, кад се ваздушни овај дворак, што је саграђен на грању, почне тамо амо делујати са тицама и под његовим кровом спавајућим путницима, кад хиљадама уздицаја стане излазити из ходника и сводова овога по-

кретног здања; тада се заиста не могу сравнити никаква чудеса старог света с овим спомеником пустиње.

Свако вече наложимо велику ватру, направимо за нужду колебу од коре, коју пребацимо преко четир у земљу ударене сопице. Кад уловим дропљу, грлицу или шумског фазана, обесимо поред горећег храста на један крај у земљу ударене мотке, па њ оставимо ветру, да нам лов окреће. Јели смо маховине, тако зване «утроба стене», слатке брезове коре и мајских јабука, које имају укус као бресква и јагода. Црни орах, јавор и сума дрво давали су нам вино за нашу совру. Кад кад сам потражио међу трском неку биљку, која садржава у својој дугуљастој цветној чашици најчистије росе. Слависмо промисао, што је на нежној петељци једнога цвета поставио овај провидни извор у сред смрдљивог рита, као што је поставио наду услед чемером изможденог срца, као што пробуђује врлину у сред највеће беде овога живота.

Но ја се брзо уверих, да сам се преварио у привидној мирноћи Атале. Што даље одосмо, постајаше она све сетнија. Често би се згрозила без икаква узрока, па би брзо окренула главу. Више пута сам је изненадио,

како је управила на мене страстан поглед, а после га бацила према небу пуна туге. Али што ми је највише страха задавало, беше нека тајна, коју сам приметио у очима њеним, нека мисао, сакривена у дубљини душе њене. Непрестано ме је и привлачила и одбијала, храбрила и разоравала моју наду, тако, да се нађох на једном истом месту и онда, кад сам помислио, да сам прилично већ напредовао у њеном срцу. Колико ми је пута говорила:

«О мој млади љубазниче! Ја те волим као шумску хладовину у сред врела дана. Ти си леп као пустиња са својим цвећем и расхлађујућим поветарцем. Кад се нагнем над тебе, ја се задркћем; кад ми рука твоју додирне, мени се учини као да морам умрети. Неки дан, кад си се одмарао на мом крилу, баци ми ветар твоју косу на образ: ја мишљах, да осећам лаки додир невидљивих духова. Да! Ја сам виђала срце са брда Оконе; ја сам слушала разговоре старих људи; али ни нежност срца, ни мудрост стараца нису тако мили и бајни као твоји разговори. Па ипак, кукавни Шактасе, ја не ћу никад твоја жена бити.»

Непрестана противност Аталине љубави и вере, нежна оданост и чистота душе њене,

величина карактера и дубока осетљивост, племенитост душе њене у великим и пријамљивост у малим стварима: Све то чињаше ми ју непоњатним бићем. Атала не могла имати над човеком слабу надмоћност. Пуна страсти беше она и пуна душевне снаге. Њу је морао човек или обожавати или мрзити.

После петнаест ноћи наглога хода уђосмо у ланац алегантских планина, и дођосмо на једну приречицу Тенаса, реке, што утиче у Охијо. Потпомогнут Аталиним саветом направим један чун, а кад сам сашио кору јеловим жилама, премажем га шљивовом смолом. По том се навезем с Аталом и пустимо се низ воду.

Кад обиђосмо неко прибрежје, указа нам се с леве стране индијанско село Стикое са својим пирамидалним гробовима и разрушеним колебама. С десне стране остависмо долину Кеов, која у даљини беше опкољена колебама села Жоре, које лежи на врху брега истога имена. Река што нас је носила, текла је између високих стрмих стена, а на крају ових указа нам се сунце на заходу. Нико не узнемириваше ове простране пустиње. Опазисмо само једног јединог индијанског ловца, који, наслоњен на свој лук

и непомично стојећи на врху стене изгледаше као кип, подигнут у планини Ђенију ових пустиња. Ја и Атала сјединисмо своје ћутање са тишином овога предела. На једанпут пусти ћерка прогнанства свој глас, пун узбуђења и туге. Наричала је за далеким отацством својим.

«Благо онима, који никада не видеше дима туђинских слава, и који су седали само за софру својих праотаца. Кад би модри папагај са Мисисипа запитао своју другу из Флориде: «Зашто тужиш тако жалосно? Зар немаш ту лепе воде и дебела хлада и свакојаке хране, као и у твојим шумама? Да! рекла би бежећа друга; али ми је тамо остало гњездо у јасмину; ко ће ми га донети? пак оно сунце моје саване! Је ли и твоје тако?»» Благо онима, који никада не видеше дима туђинских слава, и који су седали само за софру својих праотаца! — После дугог, трудног пута, жалосно седа путник, посматра око себе кровове људске; али путник нема места, где ће главу своју да положи. Он закуца на врати колебе, остави свој лук за врата, и замоли да га приме. Домаћин му даде руком знак, а путник опет узме свој лук и врати се у пустињу! - Благо онима, који никада не ви-

деше дима туђинских слава, и који су седали само за софру својих праотаца! — О ви чудновате приче, казиване около домаћет огњишта, ви нежни изливи срца, ти данашња навико, да љубимо оно што је најнужније у животу, ви сте задовољством испуњавали да не онима, који никад не оставише свога милог завичаја. Гробови су им у отачаству, са заходним сунцем, сузама пријатеља и дивотом своје вере. — Благо онима, који никада не видеше дима туђинских слава, и који су седали само за софру својих праотаца!»

Тако је Атала нарицала! Осим неprimетног шуштања нашега чуна, ништа јој не прекидаше запевке. Само на два три ли места скупљао ју је слаби одзив, шиљући је другом још слабијем, докле је код трећег сасвим нестаде. Рекао би човек, да су две негда несрећно љубеће се душе, као и ми што смо, примамљене овом тужном песмом хтеле да уздасима својим понове у планини последње гласе јој.

Но при свем том, које пустиња, које пак непрекидно присуство љубљенога предмета, па и сама несрећа наша, удвостручавала нам је љубав свакога тренутка. Снага поче да оставља Аталу, а страст, која јој је тело

још већма обарала, умало што не одржа победу над њеном чедношћу. Непрестано се молила својој матери, чим је хтела да јој ублажи ражљућену душу. Више ме је пута запитала, да ли сам видео кад из земље пламен севне. Ја пак, премда изнемогао од умора, али непрестано горећи од жеље, и држећи, да сам без икаквог спасења пропао у овој шуми, стотину пута хтедох да пригрлим моју љубу на груди своје, стотину пута сам јој предлагао, да на овој обали саградимо колебу, и да се овде настанимо; али ми се она свагда противила.

«Помисли, млади пријатељу,» рече ми, «да јунак треба да живи за своје отачаство. Шта је једна жена према дужностима, које ти треба да испуњаваш? Охрабри се, сине Уталисија, не роптај на своју судбину. Срце је човечје као онај сунђер из реке, који се кадгод, при лепом времену, напије чисте воде, а кадгод набубри и од мутне, кад небо узмути воде. Има ли сунђер права, да рече: Ја сам мислио, да овде не може бити никада непогоде на ни жеге сунчане.

О, Рене! Ако се плашиш узбуђена срца, а ти се чувај самоће. Велике страсти љубе самоћу, а однети их тамо, значи предати се њиховој моћи.

Опхрвани које од бриге, које од страха, изложени опасности, да не паднемо у руке непријатељским индијанцима, да не утонемо у тресет, да нас не изуједају змије, да нас не раздере дивљи зверови, који с тешком муком налазе жалосне хране, не знајући на коју страну, да се окренемо, и држећи да несрећа наша не може још већа бити, кад ју неки злосрећни случај до вршка дотера.

Беше већ 27. сунце, од како смо одбегли од колеба. Ватрени месец почео је већ свој ток, и све предсказиваше буру. Около онога часа, када индијанске жене вешају своје пољско оруђе о гране саде дрвета, и кад се папагаји увлаче у дупља кипарисова, поче се небо облачити. Гласови у пустињи умукосе, настаде мртва тишина а у шумама владао је општи мир. Но наједанпут зачу се из далека потмула грмљавина, која се разлегала по шуми старој као што је и ова земља. Бојећи се, да нас вода не прогута пожурисмо се, да се дохватимо обале и да се повучемо у шуму. На овом месту беше земља глибовита. С тешком муком провлачисмо се испод бодљикавог дрвећа, између винове лозе, индига, дивљег пасуља и оструге, заплећући се као у мрежи каквој. Око-

ло нас је дрктала шупљикава земља, те тако бесмо сваки час у опасности, да не пропаднемо у тресет. Безброј насекома и грдни слепи мишеви не дадоше нам ока отворити. Змије клепетуше сикћу са свију страна, а вуци, медведи, многождери и мали тигрови, који се сакриваху у овом прибежишту, испуњаваху својом риком ово скровиште. Међу тим мрак биваше све већи. Ниски облаци измешали се са шумском тамом испод дрвећа. Облак се поцрта, а муње севаху једна за другом цртајући брзо ватрене рауте. Страшан холој, долазећи са запада, ваљао је облаке један преко другог; дрвље се савијало, небо се проламало, видесмо нова небеса и ватрена поља. Да ужасна а уједно и величанствена призора! Муња запали шуму; пожар се стаде ширити на све стране; стубови од искра и дима дижу се у облаке, који бацају своје громове у широко, ватрено море. За тим покри велики Дух густим мраком брда и долине. Из сред овог неизмерног хаоса подиже се замршено брујање, које је долазило од фијукања ветрова, ломљава дрвећа, урлања дивљих зверова, праскања пожара и тутњава громова, који се прштећи гасише у води.

Велики Дух нека то зна! Али у том маг-

новењу ја не видех ништа до Атале; ја мишљах само на њу. Под деблом једног нагнутог бреза склоних је од пљуска и непогоде. Седећи и сам под брезом, држећи моју милу међу коленима и грејући јој озебле ноге у мојим рукама, бејах срећнији од младе супруге, која је први пут осетила плод утробе своје. Слушасмо брујање непогоде. Наједанпут осетих на мојим грудима једну сузу Аталину.

«Холујо срца,» рекох, «је ли то кап твоје кише?» Па онда стиснем чврсто на груди своју милу Аталу. «Атало!» рекох јој. «Ти нешто тајеш од мене. Отвори ми срце своје, лепото моја! Та то тако добро чини, кад пријатељ загледа у наше срце! Откри ми ту злосрећну тајну, што ти срце боловима испуњава, и коју од мене сакриваш. Ах! ја видим, ти плачеш за својим завичајем.»

«Човече,» одговори она брзо, «за што бих плакала за мојим отачаством, кад мој отац не беше из земље палма?»

«Шта.» рекох јој зачуђено, «зар твој отац не беше из земље палма? Па ко ти је отац? Говори!»

Атала ми поче следеће казивати:

«Пре него што је моја мати јунаку Симангану донела мираза: тридесет кобила, два-

десет бивола, сто ока уља од жира, педесет дабрових кожа и многа друга богатства, познавала је она једног белог човека. Али матери моје матере пљусну јој воде у лице,¹⁾ и натера је, да пође за великодушног Симагана, који је сасвим изгледао као какав краљ, а поштован од народа као ђеније. Али моја мати рече свом новом супругу: «Моја је утроба зачала. Убиј ме.» Симанган јој одговори: «Нека ме велики Дух сачува од тако грозна дела. Ја те не ћу ни наказити, не ћу ти одсећи ни носа ни ушију, јер си искрена, и ниси ми оскврнила брачнога ложа. Плод твоје утробе биће и мој, и ја ти не ћу донде долазити, докле не излети птица из рижина поља, кад пуни месец тринаести пут земљу осветлио буде.»

У том времену родим се ја, и почех расти горда као шпањолка и као дивљакиња. Моја ме мати васпитала у хришћанској вери за то, да би њен бог и бог мога оца и мој био. Но љубавни је болови снађоше и она се спусти у малу, кожом обложену пещину, од куда се никад више не излази.»

То беше Аталино казивање.

«Па ко је дакле био твој отац, кукавна

¹⁾ Код индијанаца знак обешчашћења девојке, која је поклизнула.

сиротице?» запитих је. «Како су га звали људи на земљи, и какво је име носио међу духовима?»

«Ја нисам никада опрала ногу мом оцу,» рече Атала, «само знам, да је живео са својом сестром у св. Августину, и да је довека остао веран мојој матери. Филип беше му име међу анђелима, а људи су га звали Лопес.»

При овим речима тако узвикнем, да се разлегало по целој пустињи. Радосно моје клицање помешало се са хуком холује. Притиснем Аталу на моје срце и викнем јецајући:

«О, сестро моја! о, кћери Лопесова! кћери мога добротвора!»

Атала ме уплашено запита, од куда то узбуђење; али кад јој рекох, да је Лопес онај племенити човек, што ме је у св. Августину посинио, и кога сам ја само ради моје слободе оставио, и она се збуну и обрадова.

То беше и сувише за наша срца, кад се ова братинска љубав споји са нашом досадањом, нежном љубављу. Од сада беше Атали отпор излишан. Узалуд је подигла руку на груди, ја је већ бејох стиснуо, већ бејох опијен њеним задахом, већ бејох опијен њеним дражима љубави са њених усана

Очима подигнутим к небу држах, при светлости муња а у присуству вечнога, моју невесту у наручју. О! брачнога пира! достојна наше несреће и величине наше љубави! Горде шуме што љубате своје дрвље и сводове, као завесе нашег брачног ложа! Ви, гореће јеле, што светлите место сватовских буктиња! Ви, изливене реке, ричућа брда, ти страховита али и узвишена природо! Нисте ли ви само за то створени, да нас обмањујете? Зар не могосте увити вашом тајанственом страхотом, ма и за је дан тренутак срећу једнога човека!

Атала се још само слабо бранила, и ја већ бејах близу врхунца среће; кад ал'на једанпут севну муња кроз помрчину, гром страховито пуче, те чело наших ногу расцепи једно дрво, и напуни шуму светлошћу и сумпором. Ми скочисмо и утекосмо одатле. Но гле чуда!... Усред тишине, која после тога настаде, зачусмо звук једног звонцета! Зачуђени слушасмо тај у пустињи необичан глас. У истом тренутку залаја псето у даљини; оно се приближује, удвостручава свој лавез, дође и заурла од радости, умиљавајући се око нас. Неки стари пустињак, са малом светињком у руци, ишао је за њим кроз шумску помрчину.

«Нека је благословен промисао божји,» рече, кад нас смотри. «Од кад вас тражим! Наш вас је пас нањушио још у почетку непогоде, и доведе ме овамо. Боже драги! Како су млади! Кукавна децо! Шта ли су морали препатити! Хајдемо! Донео сам једну медвеђу кожу, то је за ту младу девојку, а ево и мало вина у тикви. Слава буди богу у свима делима његовим! Милосрђе је његово превелико а благодат бесконачна!

Атала је клечала пред калуђером.

«Предстојниче молитава,» рече му, «ја сам хришћанка. Само те је небо послало, да ме спасеш.»

«Ћерко моја,» рече пустињак, «ми обично звонимо ноћу и за време буре, да обратимо пажњу странцима, а по примеру наше браће на Ливану научили смо наше псето, да тражи заблуделе путнике.»

Што се мене тиче, ја сам тешко могао пустињака схватити. То човекољубље чинило ми се тако узвишено, тако надчовечанско, да сам мислио да сањам. При светлости мале светињке, коју је калуђер држао, приметих, да му је цурила вода са косе и браде, а лице му беше све криво изгребено од трња.

«Стари,» рекох на послетку, «какво ти

је срце кад се ниси бојао, да те гром не убије?»

«Да се бојим,» одговори отац живо. «Како бих се бојао, кад има људи у опасности, и кад им могу бити од помоћи. Ја бих тада био недостојан слуга Христов!»

«Али ти треба да знаш,» рекох му, «да ја нисам хришћанин.»

«Младићу!» рече пустињак, «јесам ли те питао за твоју веру? Исус Христос није рекао: Моја ће крв опрати овога, а не онога. Он је умр'о и за чивуте, као и за незнабошце, а у људима сматрао је само браћу и невољнике. Што сам ја сад за вас чинио, то је ништа; другде нашли би ви друкчију помоћ. Но слава и хвала за то дело не треба да припада свештеницима. Што смо ми пустињаци, до ли непотпуна оруђа небескога дела? Хај! Како би то био кукавички војник, да узмиче онда, кад му вођа, крстом у руци а трновним венцем на глави, предњачи на помоћ људима!»

Ове речи потресоше ми груди. Сузе чуђења милоте потекоше ми из очију.

«Драга децо моја,» рече мисионар, «ја управљам у овим шумама једним малим стадом ваше браће дивљака. Моја је пећина близу у планини. У њој не ћете наћи никак-

ве удобности живота! али ћете барем имати склоништа. Па треба богу захвалити и на тој благодати његовој, јер има доста људи, који и у том оскудевају.»

Има праведних људи, којима је савест тако мирна, да им се човек не може приближити, а да не осети онај мир, који им тако рећи извире из срца и разговора им. Што је пустињак више говорио, то сам и ја све више осећао, како ми се у грудима страст моја утишава, пак и сама бура на небу чињаше се, да бежи испред његова гласа. Облаци се разиђоше брзо, те могасмо оставити своје прибежиште. Изиђосмо из шуме и почесмо се пењати на венап неке високе планине. Пас је ишао пред нама, носећи у устима угашену светињу. Ја сам држао Аталу за руку, те тако иђасмо за пустињаком. Овај се често освртао на нас, посматрајући зао удес и младост нашу. Једна књига висаше му о врату, а он се подупирао о бео штап. Узраст беше му величанствен; лице бледо и суво, облик обичан али искрен. Црте му не беху мртве и углађене као у човека, који је рођен без страсти. Видело се, да је имао злих дана, а боре на челу му показиваху лепе знаке врлином и љубављу према богу и човечанству залечених страсти

Кад се с нама стојећи и непомичан разговарао, дуга му брада, очи оборене скромно, пријатан, звонки глас, све на њему беше мирно и достојанствено. Ко би год, као ја, видео оца Обрија, како сâм самцит хода по пустињи, са својим штапом и својим требником, тај би тек добио права појма о хришћанском пустињаку на овај земљи.

После једно по сата опаснога хода по путањама планинским стигнемо до пећине мисионареве. Уђосмо у њу кроз бршљан, лијане и преко росних индијанских бундева, што их је бујица спрала са стена. Намештај јој беше овај: једна постеља од лубеничког лишћа, једна тиква за воду, неколико дрвених судова, један ашов, једна припитомљена змија, а на једном камену што служаше уместо стола, крст и књига хришћанска. Старац се пожури, да наложи ватру од сувих лијана; самеље кукуруза између два камена, и пошто је замесио тесто, запрете га у пепео, да се испече. Кад је то тесто пожутело као злато, а он нам га изнесе онако вреда на чинији јаворовој и пекмеза од ораја! Кад се пред вече изведрило, предложи нам слуга великога Духа, да изиђемо пред пећину код уласка јој. Одемо за њим на то место, од куда имадосмо непрегледан изглед.

Остаци буре повукли се у напреду према истоку; ватра, што ју је запалио гром, горела је још у даљини; читава јелова шума на подножју планине беше из корена изваљена и бачена у тресет, а река ваљаше једно преко другог раскисељену иловачу, дебла од дрвећа, стрви животиња и риба, чије сребрне трубе видесмо, како пливају на површини воде. Усред овога призора приповедала је Атала нашу повест староме духу ове планине. Чињаше се, да му се та повест срца коснула, јер му ударише сузе низ браду.

«Дете моје,» рече Атали, «треба да положиш сва страдања своја у божије руке, у чију си славу већ толико учинила. Види само, како се пуше ово шуме, како се суше ови потоци, како се разбијају облаци. Мислиш ли ти, да онај, који могаше утишати таку буру, није у стању да ублажи и немир срца људског? Ако немаш бољег прибежишта, ја ћу ти дати места у средини општине, коју сам тако срећан био, да приведем к Исусу Христу. Ја ћу поучавати Шактаса, и кад буде достојан, даћу ти га за супруга.»

При овим речима падох на колена пред пустињака лијући сузе радости; али Атала пребледи. Старац ме љубавно подиже и том

приликом приметих, да су му обе руке о-сакаћене. Атала одмах схвати његову не-срећу.

«Барвари!» рече она.

«Герко,* одговори пустињак смешећи се, «шта је то према оним мукама, које је пре-трпео мој божанствени учитељ. И ако су ме идолопоклонски индијанци мучили, та они су заслепљени букавци, које ће бог једном просветити; ја их у толико више љубим, у колико су ми зла учинили. Ја нисам могао остати у мом отачаству, куда се бејох по-вратио, и где ми је светла једна краљица ту част указала, што је желела, да види ове слабе знаке мога апостолства. Па може ли бити лепше награде за моја дела, него те, што сам добио од главе наше цркве допу-штење, да могу овим батрљицама свршавати божанствену службу. Иза толике почасти не остаје ми ништа више, него да се потрудим, да се ње достојним покажем. Ја сам се по-вратио у Нови Свет, да ту проведем оста-так мога живота у служби мога бога. Ско-ро ће бити тридесет година, како живим у овој пустињи, а сутра је равно двадесет, ка-ко сам се настанио на овој стени. Кад сам дошао овамо, ја сам ту застао само скитни-чке породице, чији обичаји беху још дивљи,

а живот врло бедан. Ја сам им разјаснио речи мира, а обичаји постадоше им мало по мало блажији. Сада живе у скупу на подножју овога брега. Показујући им пут к спасењу, потрудох се, да их научим првим вештинама живота, но у томе нисам хтео сувише далеко да идем, задржавајући ове честите људе у оној простоти, која сачињава срећу. Ја пак, да им не бих сметао својим присуством, повучем се у ову пећину, куда они долазе, да ме за савет питају. Овде, далеко од света, славим бога у величини ове пустиње, овде се спремам за смрт, коју ми моји стари дани предсказују.»

Кад пустињак заврши ове речи, спусти се на колена што исто и ми учинимо угледавши се на њега. Он започе гласно неку молитву, на коју му је Атала одговарала. Две муње севнуше и отворише на истоку небеса, а на западу заблисташе се на облацима три сунца у једанпут. Неколико лисица, које је холоја расплашила, пружаху своје црне њушке на обронку сурдулије. Са свију страна зачу се шумтање лишћа, које сушећи се на вечерњем поветарцу уздизаше своје савијене петељке.

Ми се вратисмо у пећину, где је пустињак простр'о за Аталу маховине од ципре-

се. Велики умор виђаше се и на очима и на покретима ове девојке; она погледаше оца Обрија, као да му хтеде саопштити неку тајну, али се видело, да ју је нешто од тога уздржавало, или неки стид, или пак безуспешност исповеди. Око поноћи чуо сам, где устаде; тражила је пустињака; али како јој је овај уступио своју постељу, то је он отишао, да посматра лепоту неба, и да се помоли богу на врху планине. Сутра дан ми је казивао, да му је то скоро свагдашњи обичај, пак и зими, јер ужива гледајући, како дрвље делуја своје голе врхове, како облаци плове по небу; да радо слуша, како у пустињи хуји ветар и жуборе вали река. Моја се посестрима морала дакле повратити, те и заспати.

Ах! у превеликој нади мојој ја држах, да је Аталина слабост само прелазни знак умора!

Сутра дан устанем, кад су запевали кардинали (тице), и тике пркоснице, које су поправиле гњезда своја на багренима и лавровом дрвећу, што окружаваху пећину. Одем и узберем једну ружу од мањолије, још пуну вечерњих суза, пак ју метнем Атали чело главе. Мислио сам, да ће, по вери моје земље, душа каквог невинашцета што је на

прсима умрло, сићи у капљи росе на овај цвет, те да ће је какав срећан сан пренети у крило моје будуће супруге. После тога потражих мога домаћина. Нађох га са бројацом у руци, где ме чека, седећи на изваљеној јели; своју доламу беше провукао кроз шпагове. Он ми предложи, да идем с њим у село његова посланства, докле Ата-ла још спава. Примим предлог и одмах се упутисмо тамо. Силазећи се с брда, опазих бубова дрва, на којима као да су дуси нацртани нека страна писмена. Пустинак ми рече, да је то он сам изрезао, и да су то стихови једног старог песника, који се звахе Омир, и неке изреке другог још старијег песника по имену Соломуна. Беше то нека тајанствена хармонија између те мудрости давнашњих времена, тих од маховине издених стихова, тога старог пустињака, што их је урезао, и овог старог дрвећа, које му служаше место записника. Његово име, старост и дан његова посланства беше такође забележено на стаблу Саванске руже испод овог дрвећа. Ја се зачудих о непостојаности овог последњег споменика.

«Па ипак ће дуже да траје од мене,» одговори ми пустињак, «и вредиће увек више, него оно мало добра што сам учинио.»

Одавде дођосмо на улазак једне долине где видех чудновато дело једно. Беше то природан мост налик на онај у Вирђинији, о ком си ваљда чуо говорити. Људи, мој сине, а особито твоји земљаци, хоће често да подражавају природи, али су им солици увек мајушни; али није тако са природом, кад и она хоће, као што се чини, да подражава човечанским делима, пружајући им у истину обрасце. Тако она удара мостове са врха једне па на врх друге планине, прави путове чак у облацима, разлива реке у богазе, истеше брда у ступове, а морске обале издуби у луке.

Прођосмо испод једног свода овога моста, те се нађосмо испред другог чуда. То беше гробље индијанаца овога посланства, или «Шумица смрти.» Отац Обри беше допустио својим новообраћеним, да своје мртве сахрањују по свом стародавном обичају, и да свом гробљу задрже старо, дивљачко име. Само је то место посветио једним крстом. Земљиште му беше подељено, као и опште њиве за усеве, на толико делова, колико беше породица. Сваки део беше сам за себе шумица, која се разликовала по укусу оних, који су је засадили. Један се поточић тихо ви-

југао посред овога гаја. Звали су га «Поток мира.»

Пријатно ово прибежиште душа беше од истока затворено мостом, испод кога смо прошли; два брежуљка окружавају га с југа и севера, и тако беше само од запада отворено, где се подизала грдна јелова шума. Дебла ових црвених, зеленим мраморисаних дрвета, узраслих без и једне гранчице до врхова својих, напачила су високим стубовима, и представљаху предворје овога храма смрти. Ту ти влада тајанствено брујање налик на потмуло брујање оргуља под сводовима какве цркве. Али кад уђеш у сред овога светилишта, тада чујеш само слаповоје тица, што славише вечиту светковину у спомен мртвима. Кад изађосмо из шуме, угледасмо село апостолства, које лежи на обали једног језера, усред цвећем посуте ливаде. Уњ се долазило дрворедом мањолија и храстова, који се пружа старим путем, што је некада водио према горама, које су делиле Кентуки од Флориде. Чим индијанци опазише у равници свога пастира, оставише свој рад и истрчаше предањ. Једни су га љубили у skut од хаљине, други су га подупирали у ходу; матере подигоше своју малу децу, да виде божијег човека, који сузе проливаше.

Ходајући испитивао је, шта се догодило у селу; овоме је давао савета, другога је благо укорио; разговарао се о храни, коју треба увозити, о деци, коју треба васпитати, о утеси у нужди, а у цео свој говор мешао је име божије.

Тако праћени дођосмо до једног великог крста, што беше у крај пут. Ту је слуга божји обично свршавао тајне своје вере.

«Драга децо моја,» рече окренувши се мложини, «придошао вам је један брат и једна сестра; а још на већу срећу видим, да вам је божји промисао поштедео јуче вашу храну. Није ли то важан разлог, да му на том захвалимо? Принесимо му дакле свету жртву. Сваки нека донесе овамо дубоку побожност, живу веру, бесконачно признање и скрушено срце.»

Слуга божји обуче белу одећу од дудове лике, извади освећено посуђе из скровишта урезаног у дну крста, олтар се спреми на једном камену, вода се заграби из оближњег потока, а један грозд дао је вино за свету жртву. Ми се бацисмо сви на колена посред високе траве и богослужење отпоче. Од јутарње румени, која се указала из гора, запламти цео исток. Све у пустињи беше златно и ружичасто. Сунце, што се об-

јавило толиком светлошћу, изађе на послетку из мора светлости, а први му зраци падоше на свето тело баш у онај час, кад га свештеник подиже у висину.

Да дивног благочестија! Да прекрасног хришћанског богоштовља! Жрец стари пустињак, олтар камен, црква пустиња, верујући невини дивљаци! Не! Ја не сумњам, да се није испунила велика тајна у онај мах, кад смо ми пали на земљу, и да није сам бог сишао на земљу, јер ја сам га осетио у срцу своме.

После богослужења, где ми је само ћерка Лопесова недостајала, повратисмо се у село. Ту ти је владала чудновата смеса цивилизованог и природнога живота. На крају једне ципрессове шуме ове древне пустиње видиш нову културу, што беше тек у постању. Као златни вали таласа се златно клаче над пањевима исечених храстова, једногодишњи сноп заузе место тристалетног грама. Свуда видиш шуме, предане огњу, како високо у ваздух пуштају грдне облаке од дима, и како плуг полако иде између остатака жиља. Мерници са дугачким ланцима премеравају земљиште; примирителне судије постављају први посед; тица оставља своје гнездо; јазбина дивљег звера претвара се

у колебу; чујеш звуку у ковачницама; луна од секира шиље последњи пут свој јек у шуму, што га сада нестаје заједно са дрвљем, које му беше уточиште.

Усхићен блудео сам посред овога призора, који ми се чињаше још пријатнијим, представљајући ми слику Аталину и блаженство, којим сам уљуљао срце своје. Чудих се победи Хришћанства над дивљаштвом; гледах индијанца облагорођена гласом вере; присуствовах првобитном браку човека са земљом, који је услед овог великог уговора, предао земљи у наслеђе труде свога зноја, и земље, која му се зато обећала, да ће му верно чувати плодове, децу и пепео његов.

Међутим донесоме мисионару једно дете, које је овај одмах, посред цветнога јасмина, крстио на једном потоку; у исто време а у сред игре и рада однесоме један сандук у «Шумицу смрти.» Двоје младенаца примише под једним храстом брачни благослов, и ми се по том кренусмо, да их настанимо на крају пустиње. Свештеник иђаше пред нама, благосиљајући овде онде и стену, и дрво и извор, као што је негда, по књизи хришћана, бог благосиљао необраћену земљу, давајући је Адаму у достојање. Овај спровод, измешан са стадима, иђаше за сво-

јим часним старешином од стене до стене, и представљаше усхићеном срцу мом ону сеобу првих породица, кад је Сем са својом децом продирао кроз непознате земље, следећи сунцу, које му је претходило.

Хтедох да дознам од светог пустињака, како он управља са својом духовном децом. Он ми одговори са великом готовошћу.

«Ја им нисам дао никаквих закона, само сам их обучио, да се међусобно љубе, да се моле богу, и да се надају другом, бољем животу. Сви закони овога света састоје се у том. Ти видиш у сред села једну колебу већу од осталих. Она нам служи, кад је кишно време, место цркве. Ту се скупљају јутром и вечером, да славе господа; а кад сам ја одсутан, онда један старац свршава молитве, јер је старост, као и материнство, неки вид свештенства. После молитве иду у поље на посао; па при свем том, што је посед подељен, како би се сваки поједини могао обучити земљорадњи, ипак се храна оставља у опште кошеве за то, да би се одржала међу њима братска љубав и слога. Четир старца поделе подједнако плод трудова им. Придодај том још и релиђијозне церемоније, многе псалме, онај крст, где ја свршавам свету тајну, онога гроба, под

којим, кад је лепо време, проповедам слово божије, наше гробове тик наших поља, наше потоке, у које погружавам малу децу, новообраћене хришћане, ове нове Витаније, па ћеш тада имати потпуну слику овога царства Христова.»

Речи пустињакове усхитише ме, и ја осетих надмоћност сталног и раденог живота над блудећим и беспосленим животом дивљака. О Рене, ја не роптам против промисли, али признајем, да, кад се год сетим овога еванђеоског, друштва, свагда осетим горчину болова. Како бих срећан био на овим обалама с Аталом и у најмањој колебици! Ту би престала сва моја тумарања; овде, са милом женом, непознат свету, скривајући моју срећу у сред шума, провео бих дане своје, као и ови потоци, што ни имена немају у овим пустињама. Но у место тога мира, који сам се тада усуђивао себи представљати, у каквом ли немиру не проведох дане моје? Непрестана играчка судбине, на свима обалама страдао, дуго време прогнан из мога отачаства, не нађох при повратку мом у домовину ништа друго, до ли порушену колебу, а пријатеље у гробовима. Таква беше судбина Шактаса!

Изненадна несрећа.

Ако ми је моја машта о срећи и била жива, али она беше и врло кратка, јер грозна ме јава очекиваше у пећини пустињака. Чудио сам се, кад смо у подне дошли к пећини, што не видим Атале, да нам на сусрет истрчи. Ја не знам, какав ме напрасан ужас снађе. Приближујући се пећини не смедох зовнути ћерке Лопесове. И само моје уображење беше застрашено, или од одјека мога гласа, или од дубоке тишине, која би наступила иза моје вике. Још већма устрављен од густе помрчине, што владаше на уласку у пећину, рекох мисионару:

«О! Ти, кога небо прати, уђи у ту ноћ!»

Како је слаб онај, којим страсти владају, а како је напротив снажан онај, који се на бога ослања!

Побожно срце шездесетолетног, измоденог старца имађаше више одважности, него сва жестина моје младости. Он уђе унутра, а ја остадох на пољу пун страха. Слаб шапат, налик на туговање, дође до мојих ушију из унутарњости стене. Дрекнем, пребегнем сву своју снагу и јурнем у мрачну пећину..... Дуси мојих отаца! Вама је самим познат онај приказ, што га моје очи ви-

деше. Пустињак беше запалио буктињу од јеловине. Држаше је дркћућом руком над Аталином постељом. Лепа ова млада женска, упола исправљена, на лакат наслоњена, са расплетеном косом, беше у лицу сва пребледела. Самртни јој зној пробио чело; пола угашене очи хтедоше још да ми изразе љубав, а на уснама видео се усиљен осмејак. Као громом поражен стадох непомичан, очи укочене, руке раширене, уста полуотворена. Дубока тишина владаше једно магновење између нас, сведока овога тужнога призора. Пустињак ју први наруши, те, рече:

«То ће бити само грозница, проузрочена умором, и ако се ослонимо на вољу божију, он ће се на нас смиловати.»

При овим речима започе моја смрзнута крв опет свој ток, и ја са непостојаношћу једног дивљака пређох с очајног страха највећем уздању; али ме Атала не остави за дуго у њему. Жалосно машући главом даде нам знак, да се приближимо постељи.

«Оче,» рече она slabим гласом, окренувши се калуђеру, «ја сам близу смрти. О Шактасе! Чуј злосрећну тајну, али не очајавај. Ја сам је од тебе крила за то, да те не учиним сувише несрећним, а и да моју мајку послушам. Немој ме прекидати знацима

болова, који би ми само прекинули ово мало тренутака, што их још имам да проведем. Имам доста да кажем, а по све слабијем куцању срца мога по неком леденом, неописаном терету, што ми притискује груди . . . чини ми се, да се не ћу моћи доста пожурити.»

После неколико тренутака ћутања продужи Атала опет.

«Моја жалосна судбина започела се на скоро пред тим, кад ћу света да угледам. Мати ме је понела у несрећи; ја јој проузрочих многе болове, родила ме је с опасношћу свога живота. Очајаваху и о мом животу. Да ми спасе живот, учини моја мати један завет. Обећа царици анђела, да ће јој посветити моје девиштво, ако ме спасе од смрти Да грозног завета, који ме у гроб сваљује! У мојој песнаестој години изгубих мајку своју. Неколико сати пред смрт зовне ме к постељи својој.

««Кћери моја,»» рече ми у присуству једнога мисионара, који је тешио при последњим часовима њеним, ««Ти знаш за онај завет, који сам тебе ради учинила. Ти ваљда не ћеш твоју мајку у лаж утерати? О! Атало моја! Ја те остављам у овом свету, који није достојан, да има у својој средини

хришћанке; остављам те у сред идолопокло-
ника, који гоне бога твога оца и твоје мај-
ке, онога бога, који ти је живот дао, и ко-
ји ти га је сачувао на чудноват начин. Да-
кле мило дете моје, примајући вео девиш-
тва, ти ћеш се само одрећи кућевних брига
и несрећних страсти, које су парале груди
твоје мајке! Хајде, мила моја, закуни се
пред овом сликом спаситељеве мајке, поло-
жи заклетву своју руке овога светог оца и
издишуће мајке твоје, да ме не ћеш изне-
верити пред лицем неба. Помисли, да сам
се тебе ради обвезала, да ти живот спасем
и, ако не одржиш твоје заклетве, да ћеш
предати душу мајке твоје вечитим мукама.»»
— О, мајко моја! зашто си тако говорила?
О веро! која си ми уједно и срећа и не-
срећа, која ме уништаваш и тешиш! А ти,
мили и жалосни предмете моје љубави, ко-
ја ме и у самом наручју смрти сагорева, о
Шактасе, ти сада видиш, шта учини с нама
неумитна судбина наша!.... Гушећи се од
суза паднем на груди материне и обећам
све, што су од мене захтевали. Мисијонар
изговори над-а-мном страховите речи, и да-
де ми орар, који ме веже за увек. Мати ми
је претила својим проклетством, ако икада
прекршим свој завет, и пошто ми је препо-

ручила вечито ћутање према незнабошцима, прогонитељима моје вере, испусти душу своју у паручју моме. Из почетка ја нисам познавала опасности и строгости моје заклетве. Пуна одушевљења, као права хришћанка, горда на шпањолску крв, која је текла у мојим жилама, ја сам виђала око себе само људе недостојне моје руке; ја сам се за срећну држала, што немам другог заручника осим бога моје мајке. Тада опазих тебе, млада и лепа роба, ражилих се о твојој судбини, усудих се, да с тобом у шуми говорим, код гломаче твоје; и тада тек осетих сву тежину мога завета.»

Кад Атала престаде говорити, стиснувши песнице погледам мисијонара претећим погледом, те му реках:

«То је дакле та хваљена вера!

Проклета заклетва, која ми Аталу одузима! Проклет био и тај бог, који се противи природи! Човече! Попе! На што си ти дошао у ова брда?»

«Тебе да спасем,» рече старац страховитим гласом, «да ублажим твоје страсти, да те сачувам, богохулњиче, од небескога гњева! Заиста! лепо ти стоји младићу! Тек што си ступио у живот, а ти се већ тужиш на неке болове! Где су ти знаци тих боло-

ва? Где су те неправде, што си их поднео? Где су ти те врлине, које ти једине могу дати некога права на тужбу? Каквих заслуга имаш ти? Какво си добро ти учинио? Несрећниче! Ти ми показујеш само своје страсти, и још се усуђујеш жалити против неба! Када ти будеш пробавио тридесет година у прогонству, у овим брдинама, као отац Обри, тада не ћеш заиста бити тако брзоплет, да пресуђујеш путеве промисла; тада ћеш тек увидети, да не знаш ништа, да ниси ништа, и да нема тако строге казни, тако страховитих зала, које не би заслужи- ло покварено тело да подноси.»

Муње, што севаху старцу из очију, дуга брада, која му је по прсима падала, громовите речи учинише га налик на бога. Побеђен његовом узвишеношћу падох на колену, и молих га због моје наглости за опроштење.

«Мој синко,» одговори ми са тако нежним гласом, да ми се с места увуче грижа савести у душу моју, «мој синко, нисам ја тебе прекорео мене ради. Ах! та ти имаш право, драго дете моје. Ја сам врло мало учинио у овим гудурама, и бог нема недостојнијег слуге од мене. Али, мој синко, небо, небо! То не сме нико никада оп-

туживати! Опрости ми, ако сам те увредио! Но чујмо твоју посестриму. Можда још има помоћи; немојмо, дакле, очајавати. Шакта-се! то је заиста божанствена вера, јер је од наде учинила да постане врлина.»

«Млади пријатељу,» рече Атала, «ти си био сведоком мојих одбрана; но ти си видео најмањи део, остало сам ти ја затајала. Не! Ни црни роб, који знојем својим орошава врели песак у Флориди, није тако несрећан, као што је твоја Атала. Наговарах те, да бежиш, а ипак знадох, да ћу умрети, ако се ти од мене удаљиш: Бојах се да с тобом бежим у пустињу, а ипак сам чезнула за мраком шумским. Ах! да је само требало оставити родитеље, пријатеље, отацтво! Па да сам, страшно је и помислити, морала изгубити и саму душу моју! Али твоја сен, мајко моја, она беше непрестано пред-а-мном, пребацивајући ми муке своје! Слушала сам твоје уздисаје, гледала сам паклену ватру, како те сагорева. Моје ноћи бежу без санка и пуне утвора. Дани ми бежу без утехе. Вечерња роса сушила се, падајући на горуће тело моје. Отварала сам усне моје према ветрићу, да ме расхлади, али се и сам запаљивао на врелом даху моме. Какве бежу то муке за мене, да тебе не-

престано гледам поред мене, далеко од цела света, у сред пустиње, а овамо осећах, да је између мене и тебе ужасна провалија. Да проводни живот свој код твојих ногу, да те служим као робиња, де за тебе спремам ужину, да ти намештам постеле у твоју ма у ком непознатом крају света; ах! та то би била моја највећа срећа! Беше близу те среће, али је не могах уживати. Какву ли будућност нисам сневала! Какви снови не излазише из овога жалоснога срца! Кад и кад упрвиши очи у тебе, стварала сам исто тако несмислених као и грешних жеља. Кад и кад бих желела, да сам с тобом једино, живо створење на земљи. Кад и кад, осећајући неко божанство, које ме је спречавало у мом страховитом заносу, зажелех, да нестане тога божанства, па да се у твојим загрљајима скотрљам са рушевина бога и васионе у најдубљи повор! Пази сад — смем ли изрећи? — пази сад, кад ме већ хоће вечност да прогута, кад ћу већ скоро да изађем пред неумитног судију, у овом тренутку, кад у послушности према мојој мајци с радошћу гледам где ми моје девиштво прождире живот мој, ах! да ужасног протусловља! — ипак морам да понесем са собом ту жалост, што не могах твоја бити!»

«Кћери моја», упаде јој пустињак у реч, «Твоја те туга заводи. Та превелика страст, којој се одајеш, ретко је кад оправдана; а није ни природна; за то је пред богом мање кажњива, јер је више заблуда у души него ли порок срца. Треба да удалиш од себе ту узбуђеност, јер није достојна твоје невиности. Тако исто те је, драга ћерко, твоје необуздано уображење сувише узнемирило о твом завету. Вера не изискује патчовечанских жртава. Њено право осећање је изнад изван редних осећања и усиљене добродетељи мнимога јунаштва. Да си баш и подлегла, кукавна, заблудела овчице, па ништа! Добри пастир би те потражио, да те опет проведе стаду своме. Врата кајања беху ти свагда отворена. Да се оперемо пред људима од наших погрешака, треба нам потоцима крви да проливамо, али пред богом је и једна једина суза доста. Охрабри се, кћери моја! Твој поджај изискује мира. Обратимо се богу, који лечи све туге својих верних. Ако буде његова воља, као што се уздам, да се ослободиш ове болести, ја ћу писати владици у Кебек. Он има ту власт, да скине са тебе обвезе твога завета, а и онако је то само прост завет, те ћеш тако завршити своје дане код мене са Шактасом, твојим супругом.»

При овим старчевим речима стегнуше Аталу јаки грчеви, који само кад и кад у толико попустише, да покажу знаке ужасних болова.

«Шта?» рече она, ломећи страсно руке своје, «зар беше помоћи? Зар сам могла бити разрешена мога завета?»

«Јест! кћери моја,» одговори отац Обри, «па то може и сада још бити.»

«Касно је! Прекрасно!» викне она, «зар морам умрети баш у оном тренутку, кад сам знадох, да бих могла срећна бити. Зашто нисам пре познала овог светог старца? Ох! какву бих срећу уживала данас с тобом, са хришћанином Шактасом!... Утешена, умирена овим узвишеним свештеником... у овој пустињи... на увек... ох! то би било и сувише среће!»

«Умири се,» рекох јој и узмем је за руку! «умири се, ми ћемо још уживати ту срећу,»

«Никада! Никада!» рече Атала.

«Шта велиш?»

«Ти не знаш све,» рече девојка. «Беше то јуче... за време холоује... Тек што не прекрших своје заклетве, тек што не бацих своје мајке у пламен паклени. Већ беше на мени проклетство њено; тек што не слагах

богу, који ми је живот спасао... Кад си љубио дрхћуће усне моје, ти ниси знао, да си тада смрт грлио!»

«О, боже!» повика мисионар. «Шта си учинила, драго дете моје?»

«Злочин, оче, злочин!» рече Атала с узвереним погледом; «али сам тим само себе упропастила, а своју сам мајку избавила.»

«Говори даље, Атало!» повиках пун ужаса.

«Добро!» рече; «ја сам предвиђала моју слабост, па кад сам оставила колебе, понела сам са собом...»

«Шта?» запитих у страху.

«Отров?» рече отац Обри.

«Већ је у мојој утроби,» одговори Атала.

Пустињаку испале буктиња из руке. Ја падох као мртав поред кћери Лопесове. Пустињак нас једно за другим узимаше у своја наручја, те смо тако све троје неколико тренутака у мраку измешали наше горке сузе над овом самртничком постељом.

«Охрабримо се!» рече одважни пустињак, и запали једну светиљку. «Не губимо скупоцена времена. Неустрашими хришћани! Одупримо се ударцима несреће. Уже о врату а пенео на глави, паднимо пред поге све-

вишњега, да измолимо његово милосрђе, или да се предамо његовом опредељењу. Можда још има времена. Терко, ти си ме требала још синоћ о том извести.»

«Ах, оче!» рече Атала, «ја сам те тражила прошле ноћи, али те је бог, казнећи ме за моје грехе, удалио од мене. На послетку свака би помоћ била безуспешна; јер ни сами индијанци, премда врло искусни у погледу отрова, не знају никаква лека за овај отров, који сам ја узела. О, Шактасе! помисли, како сам се морала чудити, кад опазих, да дејство отрова не беше тако напрасно, као што очекивах. Љубав ми је удвојила снагу, моја се душа не моглаше тако брзо растати с тобом.»

Сада не беше више плач, којим сам прекидао Аталино казивање; беше то оно страшно беснило, које је само дивљацима својствено. Као бесомучан ваљао сам се по земљи, ломећи руке и чупајући месо са себе. Стари свештеник трчао је необичном братском нежношћу према сестри, пружао нам небројене помоћи. При свој мирноћи срца му, при свој старости својој знаде се прилагодити нашој младости, а вера његова давала му је нежније и ватреније изразе и од саме страсне љубави наше. Не опомиње ли те

овај свештеник, који се у овим брдинама већ од четрдесет година овамо, сваки дан жртвовао у служби богу и људима, не опомиње ли те за оне гореће жртве израјљске, које су се на највишим местима непрестано пушиле пред господом?

Али ах! узалуд беше свака помоћ, коју покуша пустињак, да пружи Атали; умор, туга, страст, опаснија од свију отрова, све се то искупи, да откине овај цветак пустиње. Пред вече указаше се страховити знаци. Општа укоченост обузе Аталине удове. Руке и ноге почеше хладнети.

«Опицај ми прсте,» рече ми,» је ли да су хладне као лед?»

Ја не знадох, шта да јој одговорим, а коса ми се стаде јежити од страха. После тога додаде:

«Још јуче, мили мој, уздрхтала сам се од самог додира твога, а гле! сада не осећаш више твоје руке. Предмети ми у пећини нестају један за другим; скоро да не чујем више твога гласа. Нису ли то тигри што певају? Сад је ваљда и сунце близу захода свога. Шактасе! Ала ће зраци сунчани лепо сијати у пустињи на моме гробу!»

Кад је приметила, да се услед њених речи гушимо од плача, рече:

«Опростите ми, добри пријатељи моји; ја сам врло слаба, али ћу се можда окрепити. Но ипак морати умрети тако млада, па баш сада, када ми је срце пуно живота! Поглавицо молитава, имај са мном милосрђа! Охрабри ме! Мислиш ли ти, да ће моја мајка бити задовољна, и да ће ми бог опростити оно, што сам учинила?»

«Ћерко моја,» одговори добри калуђер, проливајући сузе, и бришући их својим дрхћућим, одсеченим прстима, «Ћерко моја, сва твоја несрећа долази од незнања твога. Твоје дивљачко васпитање и недовољно образовање узрок су твоје пропасти. Ти ниси знала, да хришћанка не сме располагати својим животом. Но охрабри се, драга овчице моја. Бог ће ти опростити ради простоте срца твога. Твоја мати и нерасудни мисионар, који ју је руководио, већма су криви од тебе. Они злоупотребише своју власт, кад су ти изнудили несмишљен завет. Но мир господњи нека буде с њима. Све троје пружате нам ужасни пример опасности, које исиче из сујеверја и недостатка просвећености у стварима вере. Но не бој се, дете моје! Онај, која испитује срца и утробе, судиће ти по твојој намери, која беше чиста, а не по твојем делу, које је казни достојно.

Што се пак живота тиче, ако је дошао час, да у господу усниш; ах! драго дете моје, како ћеш мало изгубити, остављајући овај свет. Премда си живела у пустињи, ипак си познала тугу и жалост. Шта би тек мислила, да си била сведоком невоља друштвеног живота, да си, ступајући на обале, која се диже на оној старој земљи? И онај у колеби, као и онај у палати, сви пате, све то уздише. Виђали су и краљице, како плачу као и просте жене, а чудимо се мложини суза, које проливају очи краљева. — Или тужиш за твојом љубављу? Моја ћерко! тада би исто тако морала плакати и за каквим сном. Познајеш ли ти срце човечије? Били ти могла избројати непостојаност његових жеља? Пре би избројали безброј морских вала за време буре! Атало! Жртве и добротинства нису вечите свезе. Можда би временом после засићења настала одвратност. Прошлост се не узима ни под-а-што, и тада не би ништа више видели, до ли злих последица сиротињске и несрећне свезе. Без сумње је била најлепша љубав онога човека и оне жене, који су изишли из руке створитеља. Рај беше за њих створен; они беху невини и бесмртни. Чисти душом и телом слагаху се у свему. Ева беше створена

за Адама, а Адам за Еву. Па кад се они не могаху одржати у том срећном стању, који би брак то могао после њих? Не ћу ти говорити о браковима прворођених људи, оним неисказати се могућим свезама, када је сестра била супруга свога, кад се љубав и братска наклоност сједињивала у једном и истом срцу, и кад је чистота једнога удвостручавала милине другога. Све су те брачне свезе бивале узнемириване! завист се дошуњала до онога олтара, на ком су се јарићи жртвовали. Завист и љубомора владали су и под Аврамовим шатором, пак и на самим оним лђжама, на ком су патријарси уживали толико сласти, да су заборављали и смрт матерa својих. Или ти себи ласкаш, да си ти својом свезом невинија и срећнија од оних светих породица, из којих се Христос спаситељ изволео родити? Ја ћу да те поштедим набрајањем појединости кућевних брига, о распрама, међусобним пребацивањима, немирима и свима оним тајним неприликама, које мучки вребају на узглављу у брачноме животу. Кад год жена постаје матером, понављају јој се болови; девојка се удаје са сузним очима. Колика је само то жалост, кад мајка изгуби свога првенца, кога је млекоом својим одојила, а на груд-

ма јој умрло! Планине су пуне уздисаја. Рахиљу не могаше ништа утешити, када су јој синови помрли. Ове жалости, скопчане са љубављу човека, тако су велике, да сам у мом отачаству виђао, како су велике госпође, које су сами краљеви љубили, остављале краљевске дворе да се закопају у зидинама самостанским, те да укроте узрујано тело, чије се уживање састоји само у боловима.

Но можда ћеш ти казати, да се ови последњи примери тебе не тичу, и да ти не тражиш ништа више, само да живиш у каквој непознатој колеби са човеком, кога ти је срце изабрало, и да ти не тражиш толико сласти брачнога живота, колико дражи у оној лудорији, што ју младеж назива «љубав.» То је уображење, преласт, сујета, сан болеснога ума, и ништа више! Па и ја сам драга ћерко, осећао немире срца; ова глава не беше увек ћелава, нити ове груди мирне, као што данас изгледају. Вируј мом искуству: кад би се човек, постојан у својим осећајима, који се непрестано обнављају, свагда могао одржати у том чувству, то би га без сумње самоћа и љубав начиниле налик на самог бога, јер то су та два вечна задовољства највишега бића. Али се душа чове-

чија и умори, пак никада не може за дуго да љуби свом првобитном силом један и исти предмет. Свагда се то нађе по нешто, у чему се два срца не могу сложити, а то је доста, да с временом постане живот несносним.

На послетку, драга кћери, велика је наша погрешка, што у свом заносу о срећи заборављамо на смрт, која је с природом нашом скопчана. Сви ми морамо једном умрети. Ма како велика била срећа твоја, пре или после то ће лепо лице добити онај исти облик, који гробница обично даје потомству Адамовом. Ни само Шактасово око не би те могло познати у гробу међу другима твојим. Љубав се не простире и преко црви самртнога сандука. Шта велиш? О сујето сујета! Шта говорим ја? зар о моћи земаљскога пријатељства? Драга ћерко! Би ли хтеда да сазнаш, докле се оно простире? Кад би се кавав човек неколико година после своје смрти опет повратио, на овај свет, ја сумњам, да би га и они радосно дочекали, који су највише суза за њим пролили. Тако се то брзо нове свезе склапају, тако се лако примају нове навике, тако је непостојанство природно човеку, да наш живот није ништа, па ни у самом срцу наших пријате-

ља. Благодари дакле, драга ћерко, божијој благодати, што те тако рано изводи из ове плачевне долине!

Већ се за тебе спрема изнад облака бела одећа и светли венац девинства; већ чујеш царицу анђела, како ти довикује: Оди достојна служавко моја, оди, голубице моја: седи на престо невиности посред свију оних девица, које су своју лепоту и своју младост жртвовале човечанству, обучавању деце и узору уздржавања! Оди, невесто, да се одмараш на крилу Исуса Христа. Мртвачки сандук, брачно ложе твоје, који си сама изабрала, не ће те никада изневерити, а загрљаји небеског ти жениха никада престати.

Као што последњи зраци сунчани стишавају ветрове и распростиру мир и тишину по небу, тако су тихе старчеве речи стишале страсти у грудима моје драге. Од сад се више бринула о мојим срчаним боловима и о начину, како да узмогнем поднети њен губитак. Сад ми рече, да ће срећна умрети, ако јој обећам, да не ћу више плакати; сад је опет са мном говорила о мојој матери и отачаству мом. Хтеде тиме да заборавим на садање болове, опомињући ме на прошле. Упућивала ме на трпљење и на врлину.

«Ти не ћеш довека бити несрећан,» ре-

че ми. «За то те небо сада искушава, да и ти узмогнеш саучаствовати у несрећи својих ближњих. О, Шактасе! Срце је човечије као и оно дрво, које тек онда даје свога мелема за ране људске, кад га гвожђе за-сече.»

По том се обрати мисијонару, тражећи од њега утехе за себе, а коју је мени пружала; и тако непрестано и тешећи и при-мајући утехе, говораше и слушаше на са-мртној постељи речи живота.

Међу тим је пустињак удвостручио свој труд око ње. Старе кости му као да се под-младише од топлоте хришћанске љубави. Био је правио лекове, час ватру подстицао, час постељу претресивао, а при том је непре-стано говорио о богу и радости праведника. С буктињом вере у руци као да је сам прет-ходио Атали у гробницу, да јој покаже у њој чудновате тајне. Скромна пећина беше испуњена узвишеним хришћанским умира-њем, а небесни дуси за цело гледаху на о-вај призор, како се вера бори сама против љубави, младости и смрти. И она је побе-дила, та божанствена вера, а ту си победу могао приметити на оној светој сети, која, после прве страсне необузданости, беше о-владала душом нашом.

Около поноћи као да се беше Атала на-
ново окрепила. Говорила је молитве за све-
штеником који поред њене постеље стајаше.
За тим пружи ми Атала руку и рече сла-
бим гласом!

«Сине Уталисијев! Сећаш ли се оне пр-
ве ноћи, кад си мислио да сам девојка по-
следње љубави? Чидновато предсказваће
наше судбине!»

За тим поћута, пак онда продужи:

«Кад помислим, да те са навек остав-
љам, срце ми се тако јако усиљава, да на-
ново поживи, осећам се чисто тако снажна,
да мислим, да ћу силом моје љубави поста-
ти бесмртна. Али, о боже! твоја воља не-
ка буде!»

Неколико часова ћуташе Атала, пак он-
да рече:

«Још ми само остаје, да те молим за о-
проштење за она зла, која сам ти проузро-
ковала. Доста сам те намучила мојом гордо-
шћу и мојим пркосом. Шактасе! Оно мало
на моје тело бачене земље ставиће између
мене и тебе цео један свет, и опростиће те
за навек терета моје патње.»

«Зар ја теби да опростим!» одговорих
јој гушећи се од суза. «Та зар нисам баш
ја узрок све твоје несреће?»

«Драги мој,» прекиде ме Атала, «ти си ме најсрећнијом учинио, и кад бих могла на ново почети да живим, веруј ми, да бих волела тебе љубити, макар само и неколико тренутака у најнесрећнијем изгнанству, него сву срећу мирног уживања у моме отацтву!»

Ту јој се чисто угаси глас. Знаци смрти прелише јој се околу очију и уста; прстима нешто немирно тражи. Шапташе са невидљивим дусима. Силом хтеде да скине крстић с врата. Усиљеним гласом замоли ме, да ја то учиним, пак ми рече:

«Кад си први пут са мном говорио, видео си при светлости ватре овај крстић на мојим грудима. То је једино благо, што га још твоја Атала има. Лопес, твој и мој отац, послао га је мојој мајци неколико дана после мога рођења. Прими од мене, драгане мој, ово наследство, сачувај га у моју успомену. Нека ти у животу твоме буде у помоћи у свакој ти несрећи. Шактасе! Још имам једну молбу. Наша би свеза била врло кратка на овоме свету; али после овога живота има други лепши. Како би ужасно било за мене, кад бих знала, да ћу довека растављена бити од тебе. Ја сад теби претходим, и очекиваћу те тамо у небесном цар-

ству. Мили мој! Ако си ме искрено љубио, дај се поучити у хришћанској вери, која нам припрема наше вечито сједињење; она је ето на твоје очи учинила велико чудо, јер ми даје снаге, да те ево остављам, а ипак не умирем у мукама очајања. Но, мили Шактасе! Ја од тебе иштем само просто обећање. Та ја барем добро знам, шта је то заклетва. Можда би те каква заклетва раставила од срећније жене, него што ја бејох..... О, мајко моја! Опрости ћери својој!... О, пречиста девице! задржи твој гњев... Опет ми се повраћа моја слабост, а ја боже мој! одвраћам од тебе моје мисли, које само теби припадају!»

Сломијен од жалости обећах Атали, да ћу једном примити хришћанску веру.

При овом призору устаде пустињак с преобразеним лицем, пружи раширене руке с према своду пећине и рече;

«Време је, сад је време, да призовено бога!»

Тек што је ове речи изговорио, кад ме нека натчовечанска сила нагони, да паднем ничице на земљу поред Аталине постеље. Свећеник отвори неко потајно место, где беше затворена нека свилом обвијена кутија; и он паде на колена и помоли се богу из дубљине душе своје. Пећина беше слабо о-

светљена, а у ваздуху као да се чују песме анђeosке, и звуци небесне харфе; а када пустињак извади освећени сасуд из светилишта, мени се учини, да видим, као да сам бог излази из утробе планинске. Свећеник отвори сасуд и извади међу два прста као снег бео хлебац, те се приближи Атали, говорећи неке тајанствене речи. Ова светитељка усхићено гледаше у небо, као да јој наједанпут престадоше сви болови, као да јој се сав живот усредредио у усти; усне јој се у полак отворише, да се сједини с богом, што беше сакривен у оном тајанственом хлебу.

После тога умочи овај божанствени старац мало памука у неко освећено уље, те помаже њим следе очи Аталине, посматрајући за један тренутак умирућу девојку. Наједанпут му се измакоше значаја пуне речи:

«Путуј, хришћанска душо! Сједини се са својим створитељем!»

На те речи подигох главу, видех сасуд, у ком беше свето уље, те рекох:

«Оче! Хоће ли то средство повратити живот мојој Атали?»

«Да, сине!» рече старац паднувши ми на груди. «Вечни живот!»

Атала је изданула!

Ту беше Шактас принуђен, да по другом пут прекине своју приповетку. Сузе му тецијаху, а глас му могаше само испрекидане речи изговарати. Слепи сашем отвора своја недра и извади Аталин крстић.

«Ево га!» рече. «То је залога несрећне љубави! О, синко, ти га видиш, а ја више не могу. Кажи ми није ли потавнело злато после толико година? Не видиш ли на њему трагове мојих суза? Би ли могао познати оно место, које су љубиле усне једне светитељке? Шта зар Шактас још није хришћанин? Какви га ништави узроци политике и отачаства још задржавају у заблудама својих отаца? Не! Не ћу више одуговлачити. Земља ми већ довикује. Када ћеш сићи у гроб? Шта чекаш још што не примаш божанствене вере?... О, земљо! Не ћеш ме дуго чекати. Како ми свећеник обнови водом ову од туге оседелу главу, пожурићу се, да се сјединим са мојом Аталом.

Али пусти ме, да довршим што ми је још остало, да ти кажем о мојој повести.

Погреб.

Нисам намеран, да ти сада описујем моје очајање, које ми је душу моју обузело,

кад је Атала последњи уздах испустила. Морао бих имати дужег живота, него што ми је још преостало, морале би ми се затворене очи моје на ново отворити, да од сунца потражим рачуна за оне сузе, које сам пролио при светлости његовој. Јест, мој драги сине, пре би престао овај месец, који сад над нама светли, обасјавати пустиње Кентука, пре би ова река, којом сада плоче наши чунови, уздржала свој ток, него што бих ја престао ронити сузе за Аталом.

Читава два дана бејаш неосетљив према разговорима пустињака. Да би ублажио моју тугу, није се тај честити човек служио празним, земаљским разлозима. Он би само говорио. «Сине, то је воља божија,» и тада би ме пригрлио својим грудима. Никада не бих веровао, да у то мало речи побожног хришћанина има толико утехе, да се сам нисам осведочио. Нежност, благод и непоколебљива стрљивост старог слуге божијег победише на послетку тврдокорност моје туге. Стидео сам се оних суза, које је он мене ради пролио.

«Оче!» рекох му, «доста је већ. Ја не могу више допустити, да страст једног младића узнемирује твоје дане. Допусти ми, да са собом понесем остатке моје супруге. Ја ћу их погребсти гдегод у какавом углу пу-

стиће, па ако сам осуђен, да још дуже живим, ја ћу се постарати, да се достојан покажем онога вечног брака, што ми га је моја Атала обећала!

Добри отац Обри дрхтао је од радости при ненадном повратку мога самопрегорења.

«Крви Исусова!» рече, «крви мога божанственог учитеља! У том познајем твоју заслугу. Ти ћеш без сумње спасти овога младог човека, О, боже мој! доврши твоје дело, поврати изгубљени мир искушаној души овој, и остави јој још само благу, али корисну успомену на њена страдања!

Но праведник тај не даде ми мртвога тела Ђери Лопесове, него ми предложи, да позове своје новообраћене, па да га сахрани са свим хришћанским велелепљем. Ја сам се опет томе противио с моје стране.

«Њена несрећа, као и ъена врлина» рече му, «беху непознате свету. Нека јој остане непознат и гроб њен, који ћемо сами својим рукама ископати.»

Сложисмо се, да сутра зором пођемо одице, и да сахранимо Аталу под сводом природнога моста, на уласку у «Шумицу смрти.» Уједно се договорисмо, да ову ноћ проведемо у молитви поред мртвог тела ове светитељке. Пред вече пренесемо драгоцене о-

статке на један отвор од пећине, који беше према северу. Пустињак увије тело Аталино у један комад европског платна, што му га је мати његова откала. То му беше једино имање из постојбине му, а одавно га беше чувао за случај своје смрти. Аталу положисмо на ледину. Ноге, глава, плећа и један део груди беху непокривени. У коси јој беше увенула ружа, она иста, што сам јој положио на постељу, да бих је плодном учинио. Усне јој, као пре два јутра узабран пунољак од руже, беху пуне чежње и осмеха. На белим као снег образима види се неколико модрих жила. Лепе очи беху заклопљене, ноге скромно прекрштене, а беле јој руке држаху на грудима крстић од ебенова дрвета. Шкапулир, обележје њенога завета, беше јој околом врата. Изгледаше као очарана од анђела туге и двострукога сна, невиности и смрти. Донде не видех ништа лепшег ни божанственијег. Ко не би знао, да је та млада цура живела на овоме свету, држао би је за кин уснулог девиштва.

Пустињак се непрестано целу ноћ молио богу. Ја сам седео у зачељу самртне постеље моје Атале. Колико сам пута љуљушкао ову лепу главу на мом крилу! Колико сам се пута сагнуо над њу, да чујем и удишем

дах њен! А гле сад! Из ледених груди не излази јој више мирисан дах, и бадава очекивах, да се пробуди моја лепојка. Месец је светлио над овом мртвачком стражом. Око поноћи се родио и подигао се као бела весталка, да плаче над мртвачким сандуком своје другарице. Брзо је просуо по шумама ону велику тајанствену сету, о којој је радо приповедао старим храстовима и древним обалама морским. Пустињак је од времена на време погружавао цветну гранчицу у неку свету воду, и шкропио њом зидине од пећине, испуњавајући ноћ небесним мирисом. Кад и кад певао је неком старинском аријом неколико стихова једног давнашњег песника, по имену Јова:

«Прецветах као цвет; осуших се као трава пољска. Чисто се даје видело невољнима, и живот онима, који су тужна срца?»

Тако певаше старац. Крупан одморан му глас орио му се по тихој пустињи. Име божије и смрти одзивало се са свију страна, са свију потока и шума с погребном песмом поменало се гукање вирђинских голубова, хука водопада и јека звона, које позиваше путнике, а у «Шумици Смрти» мислиш да чујеш удаљени хор упокојених душа, као да одговарају гласу пустињака. Међу тим се по-

каза на истоку златна пруга. Врпци цвр-
кутаху по стенама, а куке се посакриваше
у дупља. То беше знак погребу Аталином.
Упртих на леђа мртво тело; пустињак иђа-
ше преда мном с ашовом у руци. Почесмо
слазити са стене на стену. Старост и смрт
не дадоше, да убрзамо кораке наше. Сузе ме
облише, кад опазих пса, који нас је нашао
у шуми, а који је сада весело скакао, воде-
ћи нас у овај пар другим путем. Кад и кад
би ми прешла преко очију Аталина златна
коса, која се лепршала на јутарњем пове-
тарцу; кад и кад бих морао спустити Ата-
лу, клецајући под теретом, и сести поред
ње, да се одморим. На послетку приспесмо
на место, што ми га је туга моја изабрала.
Сиђосмо под свод од моста. О сине! Треба-
ло је видети младога дивљака и стара пу-
стињака, како један према другом копају у
пустињи својим рукама гроб за сироту де-
војку исушеног брдског потока!...

Кад свршисмо свој посао, спустисмо ле-
поту девојку у вечну јој кућу. Ја мишљах,
да јој спреим сасвим другу постељу! По
том узмем у руку мало земље, ужасно ћуте-
ћи, упрем последњи пут моје очи у лепо ли-
це њено. За тим бацим земљу вечитога сна
на лице, које је видело само осамнаест про-

лећа. Видех, како нестаје црта за цртом моје посестрима, и како јој лепота ишчезава иза вечите завесе. Грудима јој још мало вираху изнад црне земље, као што се уздиже бели љиљан посред црнога тла.

«Лопесе!» викнем за тим, «види, како ти посинак сахрињује ћерку!»

Кад покријемо Аталу вемљом вечнога сна вратимо се пећини, и ја саопштим пустињаку своју намеру, да бих се радо код њега настанио. Но овај светитељ, који за чудо познаваше срца човечија, провидео је моју мисао, лукавство моје туге, па ми рече:

«Шактасе, сине Уталисијев! Док беше Атала у животу, ја сам ти сам саветовао, до останеш код мене! али се сада твоје опредељење изменило. Ти имаш обвеза према твом отацству. Веруј ми, сине, да жалост не траје вечито; она мора престати пре или после, јер је и срце човечије ограничено. То и јесте наша беда, велика беда, што нисмо ми ни кадри, да за дуго будемо несрећни. Поврати се на Мисисипи. Иди, утеши твоју мајку, која сваки дан за тобом плаче, и којој је твоја потпора потребна. Дај се обучити у вери твоје Атале, како ти се том прилика укаже, и опомени се, да си јој обећао, да ћеш бити добродетељан и хришћан-

нин. Ја ћу овде бдити над њеним гробом. Иди, сине! Пратиће те бог, душа твоје Ата-ле и срце старога пријатеља.

Тако говораше старац са стене. Његов уплив на мене беше и сувише велик, мудрост му и сувише дубока, а да га не послушам. Сутра дан се растанем с мојим честитим домаћином, који ме пригрли срцу своме, давајући ми последње савете и свој последњи благослов. Дођох на гроб и зачудих се, кад видех над њим подигнут крст, који ми изгледаше као катарка на поломљеном броду. По томе сам судио, да је пустињак био на гробу прошле ноћи. Видећи тај доказ пријатељства и побожности његове, плакао сам горко. Хтедох да откопам гроб, да још једном видим моју милу; али ме уздржа неки побожни страх. Седох на скоро набачену земљу. Наслонивши лактове на колена и главу на руке, сеђах тако у тужном размишљању.

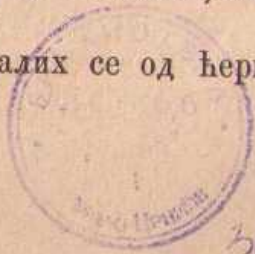
О, сине! Тада први пут размишљах о ништавости нашег живота, и још о већој ништавости наших намера. А ко то није чинио? Ја сам ти сада као стари јелен, што је од многих зима оседео. Моје се године утркују са годинама гаврана; па ипак, у пркос толиким годинама, што прохујаше пре-

ко моје главе, у пркос тако дугом искуству у животу моме, ја досада не видех ни једног човека на овоме свету, који се није преварио у сновима својим о срећи, ни једно срце, које не скрива у себи какве потајне туге. По изгледу највеселије срце налачи на природан студенац у савани Алашији. Површина му изгледа мирна и чиста; али кад му у дубљину загледаш, видиш грдна крокодила, кога је отхранио у својој води.

Кад сам на том жалости пуном месту видео, како се сунце родило и смирило, спремих се сутра дан, кад је прва рода заклепетала, да оставим овај свети гроб. Одох одагле, као од оног обележја, од кога ћу поћи путем врлине. Трипут сам викнуо душу моје Атале; трипут ми се одазвао дух пустиње испод мртвачкога свода. По томе поздравим исток, опазим још једанпут пустињака на планинским путањама, који се ваљда упутио колеба каквог невољника. Падом на колена, обгрлих гроб те узвикнух:

«Почивај мирно у туђој земљи, несрећна девојко! У награду за твоју љубав, странствовање и смрт, сви те оставише, па и сам твој Шактас!»

Горко плачући удалих се од ћерке Ло-

36155

песове, отргох се од тога жалоснога места, остављајући на подножју природнога споменика узвишенији споменик:

„Скромну мошлу добродетељи.“

Поговор.

Начез Шактас, син Уталисија, казивао је ову повест европејцу Рене-у, родитељи су приповедали својој деци, а ја путник по далеким, туђим земљама, ево верно саопштих све што ми индијанци казиваху. У тој приповетци видех слику ловачког и земљорадничког народа; веру као првог законодавца; опасности неразумевања и верске заблуде према просвети хришћанској, љубави у правом смислу еванђеоском; борбу страсти и врлине у невином срцу; на послетку победу хришћанства над жестоком страшћу и неисказаним страхом љубави и смрти.

Кад ми је један Симинол приповедао ту повест, увидех, да је врло поучна и особито лепа, јер је умео да уплете у њу цвет пустиње, пријатност колебе и таку простоту у описивању туге, да си ја не могу ласкати, да сам јој и близу дошао.

Али ми остаде још нешто да сазнам. Питах, шта се збило с оцем Обријем; али ми

нико не могаше казати. Не бих никада ни сазнао, да ми то не откри промисао, који све управља. Ево, како се то догодило:

Ходао сам по обалама Мисисипа, који негда беше јужна међа нове Француске. У жељи да видим на северу друго чудо ове државе, водопад Нијагаре, дођох са свим близу тога пада, у старом пределу Агонозијона. Једног јутра, ходајући по равници тамо амо опазих под једним дрветом жену, где седи и на крилу свом држи мртво дете. Приближих се полагано младој мајци и чух где рече :

«Да си остало међу нама, мило дете моје, како би рука твоја вешто затезала лук! Твоја би десница укротила разјареног медведа! Ти би бржи био од горских срндаћа! Бела ласицо са стене! Тако млада, па већ да идеш у пределе душа! Како ћеш живети тамо? Оца ти не ће бити тамо, да те храни својим ловом! Тамо ће ти бити зима, а не ће ти ни један дух дати кожа, да се покријеш! Јао! Ја се морам пожурити, да се састанем с тобом, да ти песме певам и храну моју пружам!»

Пак онда запева млада мајка дрхћућим гласом, пољуби дете на колену свом, покваси му усне материнским одојем: једном ре-

чју, одаваше мртвом детету такву негу, што се само одаје живом.

Ова је мајка научила, да по индијанском обичају осуши своје дете на гранама дрвета, па да га после положи у гробницу својих отаца. Развије по том дете, дуне му неколико пута у уста, пак рече:

«Душо мога сина, мила душо! Твој те је отац родио једним пољупцем на мојим уснама, али, јао! моји пољупци немају те моћи, до ти даду друго рођење!»

За тим отвори своја педра, претиште на своје груди мртво тело детиње, које би морало оживети на топлоти материнског срца, да није бог за себе задржао оно духовење, које живот даје. За тим устаде, потражи згодно дрво, на чијим би гранама могла оставити своје дете. Изабра један јавор са црвеним цвећем, украшен жирландама од апије, која распростире најпријагније мирисе. Једном руком сави најнижу грану, а другом постави на њ мртво дете; по том пусти грану, а ова се подиже са невинашцетом до првобитног свог положаја, кријући га у мирисном лишћу свом. Ох! како су трогателни индијански обичаји! Видео сам вас у пустим пољанама вашим, ви горостасни споменици Краса и Цезара, али вам ја претпостављам

ове ваздушне гробове дивљака, ове цветне гробнице, које пчеле облећу, а ветрић их љуљушка, и где славуј своје гњездо савија и тужно прижељкује. Па кад је још мртво тело девојке, које је рука љубазника подигла на дрво смрти; кад су то смртни остаци мила детета, које је тужна мајка поставила у обиталиште малих птица: тада им се бајност још удвостручава!

Приближих се уздишућој мајци, положих јој руку на главу, и трипут јаукнух. По том без и једне речи узех, као и она, једну гранчицу, и стадох бранити мртво детиње тело од насекома, што зујаху около њега. Чувах се, да не поплашим једног голуба, који ту близу стајаше. Индијанка му рече:

«Голубице! Ако ниси душа мога сина, која је одлетела, ти си зацело мати, и тражиш штогод, да направиш гњездо. Узми ову косу, ја је не ћу више прати у кинининој води; узми па намести твоју децу. Нека ти их велики дух сачува!»

Међутим је мати плакала од радости, видећи саучешће једнога странца.

Док смо ми ово чинили, дође млад човек, и рече: «ћери Селуте! скини наше де-

те. Не ћемо овде дуго остати. Како сунце
гране одлазићемо.»

Ја му рекох:

«Брате! желим ти плаво небо, много ср-
на, огртач од добра и наду! Ти ваљда ни-
си из ове пустиње?»

«Нисам» одговори млади човек, «ми смо
прогнаници, и сада тражимо другог зави-
чаја.»

Кад је то рекао, спусти главу на своје
груди, а крајем свога лука одбијаше главе
цветовима. Видех, да се под тим сакрива
жалост, па сам ћутао. Жена скиде са гра-
не свога сина, и даде га свом супругу, да
га носи. Тада им рекнем:

«Хоћете ли ми допустити, до ове ноћи
наложим ватру у вашој колеби?»

«Ми немамо колебе,» одговори војник,
«али ако хоћеш с нама ићи, ми за сада сто-
јимо на обронку водопада.»

«С драге воље,» одговорих му, и пођо-
смо заједно.

Брзо дођосмо на обронак водопада, који
се још издалека јављао ужасном хуком. Во-
допад постаје од реке Нијагаре, која исти-
че из језера Ерије, а утиче у језеро Онта-
ријо. Висина му је сто и четрдесет и четир
стопа. Река та тече од језера па до водопа-

да стрмом низбрдицом, а код пада самог је више море него река, а матица му јури на отворено ждрело вртлога. Водопад се дели на два огранка, и савија се попут потковице. Између оба водопада подиже се подлока-но острово, које виси са свим својим дрвљем над хаосом вала. Маса воде, што јужно па-да претвара се у широк цилиндар, па се разлева, и изгледа као снежно поље, а бли-ста се на сунцу у свима бојама; она пак, што источно пада, спушта се у страховиту помрчину. Хиљадама дуга заокружавају се и укрштају над провалијом. Ударајући о уз-дрману стену, вода прска у вис, пена се диже изнад шуме, те изгледа као дим ка-квог великог пожара. Јеле, дивљи ораси, сте-не, као какве сабласти, увеличавају овај при-зор. Орлови, које је ваздушни вртлог зароб-био, вртећи се у ковитлац падају у сурлу-лију; многождери се обесили својим гинким реповима о савијене гране, те чекају на дну пада, да уграбе издрузгане трупине јелена и медведа.

Док сам ја овај страховито леци приказ са задовољством посматрао, индијанка и њен муж оставише ме сама. Ја их потражим, и-дући уз реку изнад водопада, и брзо их на-ђем на једном баш за њихово туговање зго-

дном месту. Они беху са старијима полегали по трави поред неких чевечијих костура, који беху замотани у зверињске коже. Зачуђен о свему, што сам до сад видео, седох поред младе мајке, те ју запитах;

«Шта је ово сестро?»

«Брате,» одговори ми, «ово је земља нашег отачаства, а оно је пепео наших предака. И они иду с нама у прогонство.»

«Па како сте допали толике несреће?» запитах је.

«Ми смо,» рече Селутина кћи, «последњи остаци Начеза. После крваве сече, коју су Французи у нашем народу починили, да освете своју браћу, нађу она наша браћа, која су победитељима умакла, прибежишта код наших суседа шикаса. Ту смо доста дуго живели у миру; али има једно седам месеци, како су бели људи из Вирџиније заузели наше земље, велећи да им их је дао неки европејски краљ. Ми подигосмо очи на небо, пак, узевши са собом остатке наших отаца, упутисмо се у пустињу. У путу се породих, па како ми се млеко од жалости и туге покварило, то ми је услед тога и умрло дете.»

Кад је то изрекла, обрише очи својом косом. И ја сам се заплакао.

«Сестро,» рекох јој, «помолимо се великом Духу, јер све што бива, по његовој заповести бива. Ми смо сви путници; наши су стари то исто били, као и ми; али има једно место, где ћемо се одморити. Кад се не бих бојао, де имам онако лакомислени говор као у белих људи, ја бих те запитао, да ли си ти кадгод чула што о Начезу Шактасу?»

На те речи погледа ме индијанка, те рече:

«Ко ти је казивао о Начезу Шактасу?»

«Мудрост,» одговорих јој.

«Казаћу ти онолико колико знам, јер си терао муве са тела мога детета, и јер си лепих речи говорио о великом Духу. — Ја сам ћи ћери европејца Рене-а, кога је Шактас посинио. И Шактас, који беше примио крштење, и мој несрећни дед Рене, погинуше у оном крвопролићу.»

«Човек се опрости једне беде, па наиђе на другу,» рекох приклонивши главу. «А би ли ми могла штогод рећи о оцу Обрију?»

«Није ни он срећнији био од Шактаса,» одговори индијанка. «Шерокези, непријатељи Француза, продру у његово село. Довео их је тамо звук звона, у које су звонили, да се спасу путници. Отац Обри могао

се спасти, али он не хтеде да остави своје децу, и он остаде, да их охрабри својим примером. Њега су спалили са великим мукама. Не моглоше никад извући из њега јаука, који би служио на срамоту богу или његовом отачаству. Непрестано, у највећим мукама молио се за своје мучитеље богу и учествовао у судбини жртава. Да би га силом натерали, да покаже знаке слабости, доведу шерокези пред-ањ страховито измрцварена хришћанског дивљака. Али како се зачудише, кад видеше младића, где се баца на колена, љубећи ране старом пустињаку, који му рече: «Сине! Ми смо стављени на углед и анђелима и људима.» Бесни индијанци сјурише му усијано гвожђе у грло, само да више не узмогне говорити. По том, не могући више тешити никога, издахне.

Кажу, да се шерокези, који су иначе вични били гледати, како дивљаци трпељиво носе муке нису могли уздржати, а да не признаду, да у скромној одважности оца Обрија беше нешто њима непоњатнога, што превазилази све на свету. Многи су од њих зачуђени његовом смрћу, прешли у хришћанство.

Неколико година после тога случаја, кад

је Шактас, по повратку свом из земље белих људи, сазнао за несрећу поглавице молитава, отишао је да скупи његов и Аталин пепео. Кад је дошао на место, где беше негда село апостолства, не могаше га познати. Језеро се беше разлило, од ливаде постао је рит. Природни мост беше се срушио и поклопио својим рушевинама и гроб Аталин и «Шумицу смрти.» Шактас је дуго блудео туда; посети пустињакову пећину, која беше пуна шипражја и црних јагода, где је једна кошута дојила мало јеленче. Сео је на камен, тако звани «Стража смрти.» Ту не виде ништа осим неколико пера из крила тица селица. Док је он на камену плакао, изађе из оближњег шипрага пустињакова питома гуја, па се сави у котур пред његовим ногама. Шактас огреје у недрима својим тог верног пријатеља, што сâм самцит заостаде у овој пустињи. Син Уталисија приповедао је, како му се више пута привиђале сени Аталине и оца Обрија, како се у вечерњој пари подизале. Ова привиђења нечуваваху га неким побожним страхом и тужном радошћу.

Тражећи узалуд гробове своје посестриме и оца Обрија, већ хтеде да оде одатле, кад ал' кошута из пећине поче скакутати

пред њим, и пред крстом стаде. Крст беше скоро са свим водом опкољен, дрво беше маховином покривено, и пеликан из пустиње радо се одмарао на њему. Шактас је држао, да га је благодарна кошута довела на гроб свога домаћина. Стаде копати испод стене, која негда служаше за часну трпезу, и нађе костуре једнога човека и једне женске. Није ни мало сумњао, да то нису кости свештеника и Атале, које су можда анђели ту сахранили. Замота их у медвеђу кожу, и оде у свој завичај, носећи са собом драгоцене остатке, који су на његовом рамену одјекивали, као тул смрти. Ноћу их је метао под главу, и сањао је о љубави и врлини. Странче! Овај прах овде можеш сматрати као прах Шактасов.»

Кад је индијанка престала, ја се подигох, приближих се овом светом пепелу, и ћутећи падох пред њим на земљу. За тим се удалих брзим корацима и узвикнух:

«Тако, дакле, пролази на земљи све, што беше лепо, добродетељно и пуно осећања! Човече! Ти ниси ништа друго до ли брзо пролазећи, болова пуни сан! Ти постојиш само својом невољом! Ти си нешто само кроз тугу своје душе, и вечиту сету своје мисли!»

Таквим сам се размишљањем бавио целу ноћ.

Сутра дан, у зору, оставише ме моји домаћини. Млади војници иђаху напред, а жене закључише спровод. Први су носили свете моћи својих предака, а друге своју ново-рођену децу. Старци беху у среди између успомене и наде, између својих предака и потомака, између изгубљеног и будућег отацтва.

Ах! Колико се суза пролије, кад се на тај начин оставља постојбина, у којој смо се родили; кад прогнаници, са висине брега, опазе последњи пут онај кров, у ком смо одрасли, па реку, која тужно тече кроз пусте пределе милог нам отацтва!

Несрећни индијанци, које сам видео блудети по пустињама Новог Света са пепелом ваших праотаца! Ви, који сте ме у пркос вашој невољи угостили! Ја вам не бих могао сада вратити ваше љубави, јер и ја блудим, као и ви, остављен самовољи људској; ја сам још несрећнији од вас у мом прогонству, јер ја не носим са собом костију мојих праотаца!

Крај.

36135

55.